

Kohti *Amor Mundia*

Kartoittava kirjallisuuskatsaus polarisaatiosta Suomen koulumaailmassa

Kasvatustieteiden kandidaatin tutkielma

Tekijä: Jenni Weber

Ohjaaja:

KT, yliopistonlehtori Mikko Tiilikainen

4.3.2026

Rauma

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Tutkinto-ohjelma, oppiaine: Kasvatustieteiden kandidaatintutkielma

Tekijä: Jenni Weber

Otsikko: Kohti *Amor Mundia* –
kirjallisuuskatsaus polarisaatiosta koulumaailmassa

Ohjaaja: KT, yliopistonlehtori Mikko Tiilikainen

Sivumäärä: 46 sivua

Päivämäärä: 3.3.2026

Abstrakt

Polarisaatio on lisääntynyt Suomessa. Kasvava kuilu ei näy vain politiikassa, vaan sen vaikutukset heijastuvat myös muualle yhteiskuntaan. Koululaitos ei ole immuuni tälle kehitykselle. Ymmärrys siitä, että polarisaatio vaikuttaa yhteiskuntaan useilla tasoilla, myös kouluissa ja koulutusjärjestelmässä, mahdollistaa sen tunnistamisen ja siihen puuttumiseen. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaista tutkimusta Suomessa on tehty polarisaatiosta, mitä polarisaation muotoja koulusta on tunnistettu ja miten sitä käsitellään. Tutkimus on tehty kartoittavana kirjallisuuskatsauksena hyödyntäen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen metodeja soveltuvien osien. Tutkimusaineistoksi valikoitua 12 vertaisarvioitua artikkelia, joissa käsiteltiin polarisaatiota Suomen kontekstissa. Tutkimusaineistosta tunnistettiin kuusi eri teemaa: 1) kansalaiskasvatus, 2) toimintatapoja, 3) opettajakoulutus, 4) polarisaation muodot, 5) identiteetti ja itsetuntemus sekä 6) yhteiskunnallinen näkökulma. Polarisaation neljästä eri muodosta koulumaailmasta löytyi ideologinen ja affektiivinen polarisaatio, moraalista ja episteemistä ei tutkimusaineistoissa suoraan käsitelty. Oleellisia toimia polarisaation hillitsemiseksi kasvatuksen kontekstissa on opettajien koulutus polarisaation mekanismeihin, oman identiteetin ja itsetuntemuksen vahvistaminen, luokkahuoneissa tapahtuvan rakentavan ja arvostavan dialogin opettaminen, oppilaiden oman identiteetin muodostumisen tukeminen ja oppilaiden oikean tiedon lähteille ohjaaminen sekä sen kriittinen arviointi.

Avainsanat: polarisaatio, demokratiakasvatus, kansalaiskasvatus, kirjallisuuskatsaus, koulutus, kasvatus, peruskoulu

Sisällys

1	Johdanto	5
2	Teoreettinen viitekehys	7
2.1	Aikaisempi tutkimus aiheesta	7
2.2	Polarisaatio	8
2.3	Polarisaatio suomalaisessa yhteiskunnassa	12
3	Menetelmät	15
3.1	Kirjallisuuskatsaus	15
3.2	Tiedonhakuprosessin kuvaus	17
3.3	Aineiston rajaus	20
3.4	Aineiston analyysimenetelmä	24
4	Tulokset	25
4.1	Tutkimus polarisaatiosta koulumaailmassa	25
4.2	Polarisaation muotoja koulumaailmassa	29
4.3	Polarisaation käsittely	30
4.3.1	Demokratia- ja kansalaiskasvatus	30
4.3.2	Toimintatapoja	31
4.3.3	Opettajakoulutus	34
4.3.4	Identiteetti ja itsetuntemus	36
4.3.5	Yhteiskunta	37
5	Pohdinta	39
5.1	Teoreettiset johtopäätökset	39
5.2	Käytännölliset johtopäätökset	41
5.3	Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimukset	44
5.4	Loppusanat	45
	Lähteet	47

1 Johdanto

Polarisaatio on vahvistunut viime vuosien aikana demokraattisessa maailmassa. Poliittinen polarisaatio on ottanut enemmän jalansijaa myös Suomessa. Keskustelukulttuuri on kahtiajakautuneempaa kuin aiemmin. Kasvava kuilu vastakkaisten mielipiteiden ja ajatusten välillä, oli kyseessä sitten poliittinen, ideologinen tai sosiaalinen, on muokannut tapaa, jolla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa ja kommunikoivat toistensa kanssa. Polarisaatio on nykyään enimmäkseen poliittista ideologiaa (Javidan ym. 2023), kuten Yhdysvaltojen kaksipuoluejärjestelmä, mutta samansuuntaiset trendit voimistuvat kaikkialla Euroopassa.

Suomi ei ole immuuni tälle muutokselle. Perinteisesti Suomi tunnetaan konsensuskulttuuristaan ja keskinäisestä kunnioituksestaan. Kuilu kuitenkin levenee myös täällä, demokratian mallimaassa. Vaikka polarisaatio olisi Suomessa kansainvälisesti vertailtuna vähäistä, tulee sen vaikutuksiin demokratiaan suhtautua vakavasti (Leiviskä ym. 2025). Polarisaatio näkyy Suomessa erityisesti maahanmuuttopolitiikassa, äärioikeiston nousuna ja oikeistopopulistien äänen vahvistumisena (Leiviskä ym. 2025). Kasvava kuilu ei näy vain politiikassa, vaan sen vaikutukset näkyvät elämässä laajalti, niin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kasvatusten tai verkossa, taloudessa ja sukupuolten tasa-arvossa. Ymmärrys siitä, että polarisaatio vaikuttaa yhteiskuntaan useilla tasoilla, myös kouluissa ja koulutusjärjestelmässä, mahdollistaa sen tunnistamisen ja siihen puuttumiseen.

Tämän tutkimuksen aiheena on polarisaatio koulumaailmassa. Polarisaatiota on tutkittu laajasti muun muassa Yhdysvalloissa, mutta Suomessa tutkimusta ei vielä ole tehty kovin paljon. Polarisaatiota on kuitenkin nähtävissä enenevässä määrin myös Suomessa, ja sen vahvistuminen on todennäköistä. Tämän vaikutukset tulevat näkymään myös suomalaisessa yhteiskunnassa (Leiviskä ym. 2025). Koulumaailma ei ole immuuni ympäröivälle yhteiskunnalle, vaan koulutus heijastaa kulloisenkin yhteiskunnan rakenteita ja arvoja. Voidaan olettaa, että polarisaatiota tulee näkymään tulevaisuudessa vahvemmin myös koulumaailmassa.

Miten polarisaatio sitten ilmenee nykyisin ja tulevaisuudessa opetuksessa ja koulumaailmassa? Näkyykö vastakkainasettelu opettajien työssä, oppilaiden asenteissa tai oppilaiden välisissä suhteissa? Miten polarisaatio näkyy opetustilanteissa: kuinka sen aikana

käsitellään ja hyödynnetään erimielisyyksiä? Vaikuttaako polarisaatio opettajien ja huoltajien väliseen kommunikaatioon?

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaista tutkimusta Suomessa on tehty polarisaatiosta koulumaailmassa. Millaisia aiheita tehdystä tutkimuksesta löytyy ja miten eri polarisaation muodot näkyvät, sekä siihen miten polarisaatioon pystytään mahdollisesti vaikuttamaan.

Tutkimuskysymykset:

- 1) Millaista tutkimusta on tehty polarisaatiosta koulumaailmassa?
- 2) Millaisia polarisaation muotoja koulumaailmasta on tunnistettu?
- 3) Miten polarisaatiota käsitellään opetustilanteissa?

Tutkimuksen tavoitteena on tehdä kartoittava kirjallisuuskatsaus tutkimuksesta, jota on tehty polarisaatiosta Suomen koulumaailmassa. Tutkimuksen aihe on yhteiskunnallisesti merkittävä. Polarisaatiota nimenomaan koulumaailmassa ei ole Suomen mittakaavassa tutkittu vielä kovin paljon. Tarve tällaiselle tutkimukselle kuitenkin on ja polarisaation todennäköinen syveneminen myös Suomessa, luo tarpeen tutkimukselle, sillä koulumaailmankaan ei ole immuuni polarisaatiolle ja sen vaikutuksille.

Tutkimuksella pystytään mahdollisesti myös kartoittamaan tapoja tunnistaa ja lieventää polarisaatioita ja sen vaikutuksia koulumaailmassa. Tavoitteena on myös löytää ja eritellä toimintatapoja ja konkreettisia työkaluja, joita opettajat voivat käyttää luokassa toimiessaan. Näillä toimintatavoilla voidaan potentiaalisesti auttaa kasvatusalalla työskenteleviä toimimaan polarisaation ympäröimänä, ja jopa vaikuttamaan siihen. Samalla opettajat pystyvät valmistamaan oppilaita kohtaamaan vaikeita aiheita ja jopa vaikuttamaan rakenteisiin, jotka mahdollistavat ja syventävät polarisaatiota.

2 Teoreettinen viitekehys

Tässä kappaleessa käydään läpi tutkielman teoreettinen viitekehys. Aikaisempi tutkimus, polarisaatio käsitteenä sekä tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät.

2.1 Aikaisempi tutkimus aiheesta

Polarisaatiota on Suomessa tutkittu enemmän 2010-luvulta alkaen.

Koneen säätiö rahoitti tutkimushanketta ”Demokratiakasvatus ja poliittinen polarisaatio globaalien kriisien aikakaudella” vuosina 2021–2024 jonka puitteissa syntyi muun muassa kirja *Demokratiakasvatus polarisaation ajassa* (Leiviskä ym. 2025). Teos tarkastelee polarisaatiota ja demokratiaa kohtaavia uhkia kasvatustilanteiden kysymysten kautta (Leiviskä ym. 2025).

Kasvatus, koulutus ja demokratia liittyvät kiinteästi toisiinsa (Leiviskä ym. 2025).

Demokratiakasvatus kohtaa uusia ja vakavampia haasteita joihin kasvatuksella ja koulutuksella voidaan vastata erityisesti vahvistamalla demokraattista kulttuuria (Leiviskä ym. 2025). Kasvatusinstituutioilla on demokratian vahvistamisessa iso rooli, sillä ne ovat ainoa paikka, joka tuo yhteen kokonaiset ikäluokat (Leiviskä ym. 2025). Opetussuunnitelmat ja lainsäädäntö luovat periaatteessa hyvät edellytykset demokratiakasvatuksen toteuttamiselle, kuitenkin samaan aikaan tutkimukset osoittavat, etteivät lapset ja nuoret koe pystyvänsä vaikuttamaan asioihin koulussa tai muualla yhteiskunnassa (Leiviskä ym. 2025). Tämä on ristiriidassa demokratiakasvatuksen periaatteiden kanssa. Positiivisena asiana on kuitenkin samalla huomattavissa nuorten kasvavaa kiinnostusta vaikuttamista kohtaan, (Leiviskä ym. 2025). Nuori, joka osallistuu poliittiseen toimintaan, kokee tulevansa kuulluksi ja hänen mielipidettään arvostetaan, tämä antaa tunteen oman elämän hallinnasta ja mahdollisuuden vaikuttaa siihen (Laine & Dorff 2008).

Polarisaation myötä kasvatukseen ja koulutukseen kohdistuu myös ristiriitaisia paineita, joiden olemassaoloon on syytä varautua. Arvoliberaalit ryhmittymät odottavat, että rasismia, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevia kysymyksiä on käsiteltävä koulussa, jotta tasa-arvo ja yhdenvertaisuutta voidaan parantaa, samalla konservatiiviset ryhmät painostavat tällaisen ”poliittisen sisällön” poistamiseen opintosuunnitelmista, vedon koulutuksen puolueettomuuteen (Leiviskä ym. 2025). Näin muun muassa Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa koulujen on sanottu muuttuneen kulttuurisotien näyttämöiksi (Leiviskä ym.

2025). Kulttuurisota viittaa yhteiskunnassa vallitseviin kiistoihin, jotka liittyvät vahvoihin erimielisyyksiin kulttuurin, moraalin ja arvojen puitteissa (Leiviskä ym. 2025). Mikä on julkisen koululaitoksen rooli demokratiakasvatuksessa, että miten tukea nuorten aktivismia ja innostusta politiikkaan ilman, että luodaan lisää konflikteja ja vastakkainasettelua? Nämä oleelliset kysymykset nousevat esiin Leiviskä ym. (2025) teoksessa.

Puustinen ja Marjokorpi (2025) esittelevät koulun eräänlaisena erimielisten yhteisönä, jossa koulu toimii tilana, jossa erilaisista lähtökohdista tulevat, erimieltä olevat toimivat yhdessä saman tavoitteen, oppimisen eteen. Ajatuksen Erimielisten tilasta on luonut kasvatustieteilijä Gert Biesta, *community of those who have nothing in common* (Puustinen & Marjokorpi 2025). Tällaisessa yhteisössä moniäänisyys nähtäisiin voimavarana ja osana demokraattista ihannetta erimielisyyden erottamisen sijaan (Puustinen & Marjokorpi 2025). Opetus- ja kulttuuriministeriö vuonna 2024 julkaisemasta selvityksestä käy ilmi, että tahallinen provosointi on lisääntynyt (Puustinen & Marjokorpi 2025). Tämän lisäksi noin kolmannes opettajista mainitsi välttelevänsä keskusteluja ristiriitaisista aiheista luokassa (Puustinen & Marjokorpi 2025).

Yhtenä vastauksena tarjotaan kasvatustieteilijän näkökulman vahvistamista opettajankoulutuksessa ja kasvatustieteissä, sillä näissä aloissa on havaittu puutteita koskien erityisesti yhteiskunnallista ja normatiivista tarkastelua (Leiviskä ym. 2025). Tutkimuksissa on tullut esiin, että yhteiskunnallisia oikeudenmukaisuus- ja ihmisoikeuskysymyksiä, sekä kasvatuksen arvoja ei käsitellä tarpeeksi opettajankoulutuksessa (Leiviskä ym. 2025).

2.2 Polarisaatio

Polarisaatio on ilmiö, jossa mielipiteet, arvot ja moraalikäsitteet jakautuvat kahteen vastakkaiseen suuntaan. Polarisaatio alkaa vastakkainasettelusta, jonka jälkeen ihmisryhmät siirtyvät kauemmaksi toisistaan (Attias & Brandsma 2020). Polarisaatiota on ollut yhteisöissä ennenkin, mutta kuilu ääripäiden välillä on leventynyt kautta demokraattisen maailman. Polarisaatio on ryhmädynamiikan peruslaki ja näin osa ihmisten elämää, kaikki yhteiskunnat ja yhteisöt ovat polarisoituneita jollain tasolla (Attias & Brandsma 2020).

Oli kyse politiikasta, ideologiasta tai sosiaalisista näkökulmista – polarisaatio on muokannut tapaa, jolla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa ja kommunikoivat keskenään. Perinteisesti Suomi on nähty konsensuksen ja keskinäisen kunnioituksen kulttuurin toimijana. Poliittinen

polarisaatio vahvistuu kuitenkin myös Suomessa. Laajeneva jakolinja näkyy paitsi politiikassa, myös elämän monilla osa-alueilla, kuten sosiaalisessa kanssakäymisessä niin verkossa kuin kasvokkain, taloudessa, sukupuolten tasa-arvossa ja todennäköisesti myös koulumaailmassa. Jos ei vielä, niin myöhemmin kyllä. Ymmärrys siitä, että polarisaatio vaikuttaa yhteiskuntaan kaikilla tasoilla – myös kouluihin ja koulutusjärjestelmään – auttaa varautumaan ja toimimaan demokratian säilyttämisen puolesta.

Polarisaatio on ilmiö, jossa mielipiteet, arvot ja moraalikäsitteet jakautuvat kahteen vastakkaiseen suuntaan. Polarisaatiossa esiintyy voima ja vastavoima, sen olemassaolon voisi siis jollain lailla normalisoida osaksi yhteiskuntaa (Attias, 2020). Molemmat osapuolet puolustavat – joskus jopa voimakkaasti – omia näkökantojaan. Yhteisen ymmärryksen löytäminen ja toisen osapuolen ajatusten taustojen hahmottaminen muuttuu yhä vaikeammaksi, eikä se aina edes vaikuta olevan tavoitteena. Näyttää siltä, että polarisaation ääripäätkä alkavat nähdä toisensa vihollisina, joiden mielipiteet eivät ole vain vääriä, vaan perustavanlaatuisesti virheellisiä.

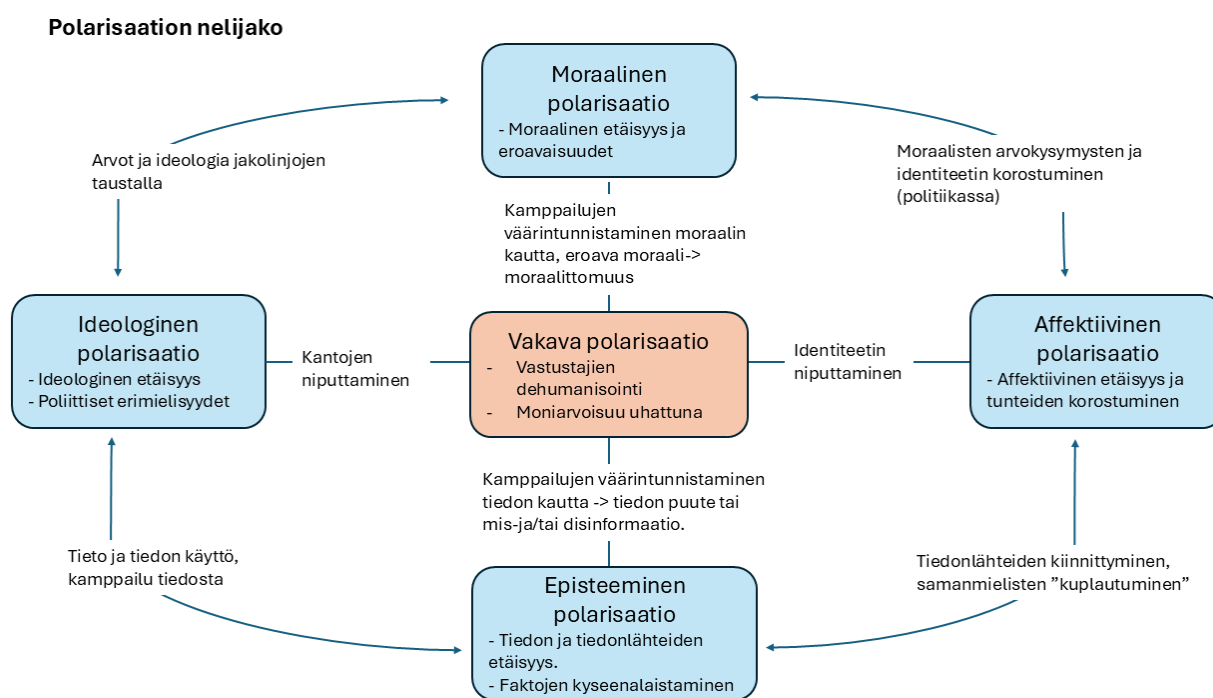
Vaikka polarisaatiota tulisi normalisoida pitäisi huomioda se, että polarisaatio on myös vaarallinen ilmiö (Attias, 2020). Polarisaatio on hedelmällinen alusta väkivaltaisille tunneperäisille reaktioille, asenteiden kovenemiselle, konflikteille ja väkivallalle (Attias, 2020). Suomi on ollut maa, jossa mielipide-eroista huolimatta on vallinnut konsensuksen ilmapiiri ja yhteisen edun eteenpäin viemisen tahto. On vallinnut ilmapiiri, jossa myös eri tavoin ajattelevia on kunnioitettu. Polarisaatiota tulisi siis hallita. Mustavalkoinen ajattelu ja käsitykset vievät tilaa rakentavalta, kriittiseltäkin, keskustelulta samalla muuttaen asenteita (Attias, 2020).

Polarisaatio koostuu ja kehittyy kolmesta osasta (Attias & Brandsma 2020):

1. Polarisaatioon kuuluu jako meihin ja niihin. Tämä ei itsessään ole ongelmallinen jako, sillä me-ne jaottelulla on vahvistettu yhteisöjä. Ongelma tulee esiin, kun se muuttuu fundamentalistiseksi.
2. Polarisaatio tarvitsee vahvistusta olemassaololleen. Tähän tarkoitukseen käytetään identiteettipuhetta, joka näkyy vahvasti maahanmuuttajista käydyssä keskustelussa.
3. Polarisaatio on tunteita. Polarisoitumiseen ei voi vaikuttaa faktoilla, sillä asioihin suhtaudutaan tunteella (Attias & Brandsma 2020).

Polarisaatioon liittyvät aiheet ovat henkilökohtaisia, ne aiheuttavat epämukavuutta ja ongelmia (Attias, 2020). Polarisaation keskiössä olevat keskustelut ja toimet liittyvät sosiaaliseen identiteettiin ja ryhmiin, jotka koetaan omiksi, vaikkei asiaa olisi aikaisemmin edes ajatellut (Attias, 2020). Koulumaailmassa identiteettiä tulisi tukea kahdella eri tavalla: vahvistamalla oppilaan omaa identiteettiä, sekä rakentamalla yleinen ilmapiiri hyväksyväksi (Attias, 2020). Myös perusopetuksen opetussuunnitelmassa mainitaan oppilaan identiteetti: ”Oppiessaan oppilas rakentaa identiteettiään, ihmiskäsitystään, maailmankuvaansa ja -katsomustaan sekä paikkaansa maailmassa. Samalla hän luo suhdetta itseensä, toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan (...)” (OPS 2014).

Janne Lehtonen on jakanut polarisaation neljään eri osaan: ideologinen, affektiivinen, moraalinen ja episteeminen polarisaatio (Lehtonen & Ylä-Anttila 2024, Suojanen ym. 2024).

Kuvio 1: Polarisaation nelijako (Suojanen ym. 2024, s.7).

Ideologinen polarisaatio viittaa puolueiden aatteiden liikkumiseen kauemmaksi toisistaan (Suojanen ym. 2024). Se on monien vastakkaiseksi miellettyjen mielipiteiden etäantymistä, esimerkiksi ruuassa (kasvissyönti vs. lihansyönti) tai taloudessa (kapitalismi vs. kommunismi). Yleisimmin tunnetaan poliittinen polarisaatio, joka on osa ideologista

polarisaatiota. Poliittinenkin polarisaatio on poliittisten ääripäiden erkaantumista toisistaan yhä kauemmaksi. Ideologinen polarisaatio perustuu vastakkain asettelulle me vastaan muut. (Attias 2020).

Affektiivinen polarisaatio on negatiivisten tunteiden korostamista, erityisesti poliittisessa vastakkainasettelussa (Saarinen 2022). Nämä tunteet kohdistuvat usein ryhmiin, jotka koetaan oman viitekehyksen vastaisena (Iyengar ym. 2019). Affektiivinen polarisaatio ei liity tai kohdistu, pelkästään politiikkaan, vaan aihe voi olla laaja, esimerkiksi rokotukset tai ilmastonmuutos (Suojanen ym. 2024).

Affektiivisen polarisaation näkökulmasta poliittisten ryhmien aggressiivisuus toisiaan kohtaan voi lisääntyä, vaikka ideologiset erot eivät suurenisi (Suojanen ym. 2024). Affektiivisesti polarisoituneissa yhteisöissä on usein voimakas vastakkainasettelu ”meidän ja muiden” välillä, sekä näiden väliset kielteiset tunteet ja asenteet toisiaan kohtaa (Iyengar ym. 2019). Affektiivisen polarisaation seurauksena epäluottamus ryhmien välille lisääntyy ja (poliitikkojen) kyky tehdä yhteistyötä heikentyy (Leiviskä ym. 2025).

Moraalinen polarisaatio liittyy moraalikäsitusten loitonemiseen toisistaan sekä politiikassa tapahtuvaan moralisaatioon (Suojanen ym. 2024). Ihminen on moraalinen olento, oman moraalikäsituksesta poikkeavat tai jopa täysin vastakkaisen moraalin omaavat, saatetaan leimata moraalittomiksi, jopa demonisoida (Suojanen ym. 2024).

Episteeminen polarisaatio tarkoittaa tiedon ja tiedon lähteiden hajaantumista (Suojanen ym. 2024). Episteemiselle polarisaatiolle on yleistä tiedon jälkeinen aika, kiistat tiedosta, mis-ja disinformaatio sekä median luotettavuuden kyseenalaistaminen (Suojanen ym. 2024, Ylä-Anttila 2018).

Tiedon käyttäminen poliittisena välineenä ei ole uusi ilmiö, jos mielipiteet ja faktat hämärtyvät voi poliittisesta keskustelusta kuitenkin tulla vaikeaa (Suojanen ym. 2024). Episteeminen polarisaatio vaikuttaa vahingollisesti myös moraaliseen ja affektiiviseen polarisaatioon (Suojanen ym. 2024). Jos tieto ja tiedon lähteet eriytyvät samalla kun oletamme, että keskusteluissa episteemiset premissit ovat samoja, saattaa eri lopputulokseen tuleva vastapuoli näyttäytyä moraalittomana (Suojanen ym. 2024). Episteeminen ja affektiivinen polarisaatio saattavat vaikuttaa vahvoina rajojen vetämiseen niiden välille, joilla on oikeaa tietoa ja niihin, joilla ei (Suojanen ym. 2024).

2.3 Polarisaatio suomalaisessa yhteiskunnassa

Affektiivinen polarisaatio on erityisesti länsimainen ilmiö (Suojanen ym. 2024).

Yhdysvalloissa affektiivinen polarisaatio on voimakasta ja noussut 1980-luvulta alkaen, kuten myös Irlannissa ja Iso-Britanniassa (Suojanen ym. 2024). Pohjois-Euroopassa ja pohjoismaissa affektiivinen polarisaatio on toistaiseksi maltillisempaa, vaikka Tanskassa ja Norjassa se on jo nousemassa vahvemmin (Suojanen ym. 2024). Kasvua on tapahtumassa myös Suomessa (Saarinen 2022). Affektiivinen polarisaatio on kasvanut Suomessa vuosien 2007–2019 välillä ja vuoden 2022 aluevaalien jälkeen (Suojanen ym. 2024). Vuoteen 2023 asti polarisaatio on kasvanut, jonka jälkeen affektiivinen polarisaatio on vakiintunut samalle tasolle kuin vuonna 2011 (Kawecki & Kekkonen, 2024). Monet tutkijat näkevät poliittisen polarisaation yhtenä nykyisen "demokratiakriisin" tai "demokratian taantumisen" taustalla vaikuttavista syistä (Leiviskä 2024).

Laajassa mittakaavassa Suomi ei toistaiseksi ole kovin polarisoitunut (Suojanen ym. 2024). Arttu Saarinen (Saarinen 2022) listaa viisi syytä, joiden vuoksi Suomi on toistaiseksi ollut suojassa vahvemmalta polarisaatiolta: 1) toimiva yhteiskunta, jossa hyvinvointi on korkea ja ihmiset luottavat toisiinsa sekä instituutioihin. 2) Yhtenäinen peruskoulujärjestelmä, jossa kaikille tarjotaan samat mahdollisuudet. 3) Monipuoluejärjestelmä ja korporatistinen perusta, jossa eri intressiryhmiä kuullaan laajasti. 4) Puolueeton ja luotettava media sekä Julkisen sanan neuvosto. 5) Maallistunut yhteiskunta, jossa uskonnolla on vähäinen merkitys.

Arttu Saarisen listaus on tehty neljä vuotta sitten vuonna 2022. Maailmanlaajuisesti näitä voitaneen pitää edelleen valideina, mutta Suomen sisäisesti voidaan pohtia ovatko kohdat 1-4 enää samalla tasolla kuin 2022. Saarisen listaamat viisi kohtaa ovat suojanneet Suomea voimakkaammalta polarisaatiolta. Mikäli joku tai jotkut näistä kohdista heikentyvät voidaan olettaa sen vaikuttavan myös polarisaation kasvuun.

Polarisaatio on ongelmallista silloin kun se aiheuttaa heimoutumista ja rakentaa tunteisiin pohjautuvia viholliskuvia (Puustinen & Marjokorpi 2025). Kun ihmisten tarinat loittonevat toisistaan niin kauaksi, ettei yhdessä elämistä nähdä mahdollisena, on polarisaatiokehityksen riskit suurimmat (Puustinen & Marjokorpi 2025). Nämä riskit ovat mahdollisia myös suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomalainen koululaitos mahdollistaa kaikille oppivelvollisuusikäisille osallistumisen peruskouluun. Peruskoulun tarkoitus on sosiaalistaa lapset ympäröivään yhteiskuntaan ja

antaa heille työkaluja toimia aktiivisina kansalaisina. Koulu luo yhteisen kokemusmaailman, joka rakentuu yhdenvertaisuuden ja vastavuoroisuuden välille (Saarinen 2022). Suomessa peruskoulu ei ole kovin eriytynyt, vaikka tutkimuksissa on kuitenkin havaittu että, se suosii korkeasti koulutettujen vanhempien lapsia, tyttöoletettuja ja kantasuomalaisia (Suojanen ym. 2024). Myös painotettu opetus, esim. musiikki- tai kuvataideluokat, on hyödyttänyt enemmän jo valmiiksi paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevien perheitä (Suojanen ym. 2024). Nämä asiat ovat tärkeitä huomata ja korjata myös polarisaation ja affektiivisen polarisaation näkökulmasta (Suojanen ym. 2024). Demokraattinen yhteiskuntajärjestys edellyttää oppilaiden kasvatusta kansalaisten rooliin, polarisaatio ja siihen liittyvät ilmiöt haastavat myös tätä demokratiakasvatusta (Leiviskä 2024). Miten kouluissa järjestetään tämä kasvatusta muuttuneessa polarisoituneessa yhteiskunnassa?

Polarisaation näkökulmasta on tärkeää seurata oleellisten kysymysten kehittymistä (Suojanen ym. 2024). Koulutuksen näkökulmasta tähän liittyy myös poliittisen eliitin, tai muun poliittisen ryhmittymän, luoma puhe tiedon merkityksestä ja sen tuottamisesta jossa yliopistot kuvataan epäluotettavina toimijoina (Suojanen ym. 2024). Mikäli tieteellistä tietoa, ja sivistystä ei pidetä arvossa, ja jopa vääränä, saattaa se murentaa myös luottamusta alemmille koulutustasoille.

Affektiivinen polarisaatio aiheuttaa taloudellista ja sosiaalista syrjintää, vähentää sitoutumista demokraattisiin normeihin, murentaa kansalaisten turvallisuuden tunnetta ja luottamusta instituutioihin (Suojanen ym. 2024). Kaikki nämä osa-alueet heijastuvat myös koulumaailmaan. Samalla peruskoulu on paikka, jossa polarisaation ilmenemismuotoihin voidaan myös vaikuttaa. Demokratiakasvatusta, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, rakentava keskustelukulttuuri ja ajattelun harjoittelu, erilaisuuden ymmärtäminen, tunnetaidot, kriittinen (media)lukutaito, historian tuntemus ja yleissivistyksen vaaliminen, ovat kaikki osa-alueita, joita pystytään opettamaan ja vahvistamaan kouluaineiden puitteissa sekä yleisesti koulun toimintakulttuurissa.

Koulu on vuorovaikutuksessa vallitsevan yhteiskunnan kanssa ja näin ollen myös osa politiikkaa. Koulun opetussuunnitelma on myös poliittinen asiakirja, sillä koulu käyttää valtaa suhteessa lapsiin ja nuoriin (Puustinen & Marjokorpi 2025). Poliitiikan ja hallinnontasolla päätetään koulutuksen rakenteista, oppiaineiden sisällöistä yleisellä tasolla ja tuntijaosta (Puustinen & Marjokorpi 2025). Seuraavaksi tieto jalostetaan oppikirjoihin (Puustinen & Marjokorpi 2025), jonka jälkeen jokainen opettaja tulkitsee opetussuunnitelmaa ja kirjoja

oman osaamisensa ja arvojensa mukaan (Puustinen & Marjokorpi 2025). Kulloinenkin poliittinen ilmapiiri vaikuttaa opetussuunnitelman sisältöön, vaikka se ei suoraan olekaan poliittinen asiakirja (Puustinen & Marjokorpi 2025). Lisäksi kulloinkin vallitseva ajatusmaailma heijastuu myös oppikirjojen tekijöihin (Puustinen & Marjokorpi 2025).

3 Menetelmät

Tutkimusmenetelmäksi valikoitui kuvaileva kirjallisuuskatsaus, ja sieltä kartoittava kirjallisuuskatsaus. Jotta tutkimus saadaan tehtyä objektiivisesti, järjestelmällisesti ja toistettavasti käytetään, soveltuvin osin, metodina systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tutkimusmenetelmiä.

Ensisijaisena tarkoituksena oli tarkastella tutkimuksen laajuutta ja sisältöä Suomessa. Koska tarkoituksena on kartoittaa tutkimuksen tilanne Suomessa, soveltuu kartoittavakirjallisuuskatsaus parhaiten. Aineistoa kerätään kuitenkin niin, että metodina käytetään systemaattista kirjallisuuskatsausta. Näin tutkimus etenee järjestelmällisesti dokumentoiden ja se pystytään myös toistamaan muiden tutkijoiden toimesta myöhemmin. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus toimii pohjana ja lähtömetodinä ja sitä sovelletaan tarvittaessa. Kuitenkin niin, että kaikki vaiheet dokumentoidaan järjestelmällisesti.

Tutkimuksessa pyritään ottamaan huomioon vinouman mahdollisuus ja toimimaan tutkimuksen kannalta eettisesti. Tutkimuksen aineiston keruussa ongelmaksi muodostuu yhtä lailla aineiston ja aiheen laajuus maailmanlaajuisesti kuin taas aiheen suppeus Suomen kontekstissa. Kartoittavassa katsauksessa keskitytään ensisijaisesti aiheen laajuuteen eikä niinkään laatuun (Booth 2021). Kirjallisuuskatsausten tulokset vaativat usein lukijaltaan tarkkaa analysointia (Booth 2021). Narratiiviset katsaukset, joihin kuvailevat ja kartoittavat kirjallisuuskatsaukset luetaan, tarjoavat tilannekatsauksen tiettyinä ajankohtana (Vilkkä 2023, Booth 2021), kyseisestä tutkimusaiheesta. Tämä tutkimus onkin tämän hetken kuva polarisaation esiintymisestä koulumaailmaan kohdistuvassa tutkimuksessa.

3.1 Kirjallisuuskatsaus

Kirjallisuuskatsauksen monimetelmäinen lähestymistapa on saanut vaikutteita eri tutkimusperinteistä ja aatesuunnista (Vilkkä 2023). Kirjallisuuskatsauksen tavoitteet voidaan jakaa viiteen osa-alueeseen: 1) sillä voidaan kehittää ja rakentaa uutta teoriaa jo olemassa olevan teorian päälle, 2) kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan arvioida olemassa olevaa teoriaa, 3) kirjallisuuskatsauksen avulla saa hyvän kokonaiskuvan tietystä asian osasta, 4) katsauksella voidaan löytää ongelmakohtia, ja 5) katsauksella voidaan myös kuvata teorian

historiaa (Salminen 2023). Kirjallisuuskatsaus antaa tutkijalle mahdollisuuden käydä läpi oman alansa aiempaa tutkimusta ja tehdä sen pohjalta uusia johtopäätöksiä (Salminen 2023).

Kirjallisuuskatsausta määrittää tietyt ominaisuudet (Salminen 2023). Katsauksessa tulee olla selkeä kysymyksen asettelu, sen pitäisi edetä ymmärrettävästi eri vaiheiden välillä, arvioida kriittisesti ja vahvistaa yleisimmät olettamukset (Salminen 2023). Vaikka kirjallisuuskatsaus käyttää hyväkseen olemassa olevaa tutkimusta, tulisi sen myös tuottaa uutta tietoa (Salminen 2023). Kirjallisuuskatsauksen tiedonhaun prosessia on pidetty sattumanvaraisena sekä subjektiivisena (Vilka 2023). Tämä kritiikki kirjallisuuskatsausta kohtaan tulee ottaa huomioon tutkimuksen eettisyyttä pohdittaessa.

Kartoittava kirjallisuuskatsaus on aineistolähtöinen katsaus, joka selvittää tutkimusalueen laajuutta ja luonnetta tunnistamalla käsitteiden ja tutkimusten välisiä suhteita. Kartoittavassa katsauksessa tarkoituksena on muodostaa kokonaiskäsitys käsitteistä, joita tutkimuksissa käytetään, teoreettisista kehyksistä, joita esiintyy aihepiirissä, luoda viitekehys tehtävälle tutkimukselle ja mahdollisesti löytämään aukkoja olemassa olevasta tiedosta (Vilka, 2023). Kartoittava kirjallisuuskatsaus muistuttaa narratiivista katsausta, ja perustuu aineistolähtöiseen tutkimukseen ilman tiukkoja rajoitteita (Salminen, 2023).

Kartoittava kirjallisuuskatsaus yhdistää ja laajentaa teoriaa ja käsityksiä ilmiöistä. Kirjallisuuskatsauksessa voidaan analysoida eri lähteitä: tieteellisiä artikkeleita, kirjoja ja muita dokumentteja, jotta saadaan mahdollisimman laaja kokonaiskuva (Salminen 2023). Kartoittavan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on tunnistaa olemassa olevan tutkimuksen laajuus ja laatu, sen ei kuitenkaan ole tarkoitus olla kaiken kattava (Booth 2021). Kartoittavan kirjallisuuskatsaus kokoaa yhteen tutkimuksissa käytettävät käsitteet (Salminen 2023). Se myös tunnistaa tutkimuksessa mahdollisesti olevat aukot ja luo näin uusia aiheita tutkimukselle (Booth 2021).

Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta on kritisoitu mm. sen täsmällisyyden, toistettavuuden ja selkeyden puutteiden takia (Salminen 2023). Tutkimuksen metodologisten vaatimusten vuoksi (tieteellisyys, toistettavuus, tarkat menetöt, kattava raportointi) (Salminen 2023), kirjallisuuskatsaus olisi hyvä tehdä systemaattisen katsauksen metodeja käyttäen.

Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa lähdetään liikkeelle täsmällisistä tutkimuskysymyksistä, jotka on ennakkoon määritelty (Vilkkä 2023). Tietoa etsitään järjestelmällisesti (systemaattisesti) tutkimusaineistosta, jota arvioidaan ja kootaan yhteen tietyn kaavan mukaan (Booth 2021). Systemaattisella kirjallisuuskatsauksella voidaan siis luoda kriteerit, joiden perusteella kartoittava kirjallisuuskatsaus tehdään. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen metodologian tavoitteena on tuottaa selkeä ja ymmärrettävä rakenne tutkimukseen ja sen kulkuun (Booth 2021). Tämä helpottaa tutkimuksen tekijän tekemien valintojen arviointia (Booth 2021), sekä tutkimuksen toistettavuutta. Tarkat kysymykset ja selkeät hakustrategiat tuovat esiin relevantit termit ja valottavat tutkimusaiheen laajuutta selkeästi (Booth 2021). Yksiselitteiset sisällyttämisen- ja poissulkemiskriteerit perusteluineen luovat myös perustan luotettavalle tutkimukselle ja auttavat lukijaa ymmärtämään miksi tietyt valinnat, esim. artikkeleiden kohdalla, on tehty (Booth 2021).

Systemaattisella katsausmetodilla vahvistetaan tutkimuksen validiteettia (Booth 2021). Systemaattinen lähestymistapa edellyttää, että tutkimusaineisto valitaan niiden relevanssin ja tarkkuuden perusteella, ei kiinnostavuuden tai sen perusteella miten hyvin ne vastaavat tutkimuskysymyksiin (Booth 2021). Tällä tavalla vältetään tutkimuksen mahdollista vinoutumista (Booth 2021). Systemaattisessa katsauksessa korostuu läpinäkyvyys, se että tutkimus on tarkastettavissa ja tutkijan johtopäätökset perustuvat tutkimusaineiston todelliseen sisältöön (Booth 2021). Kaiken tutkimuksen tulisi olla systemaattista lähtökohdiltaan (Booth 2021). Tämä luo myös tieteellistä uskottavuutta, sillä katsaus voidaan toistaa muiden tutkijoiden toimesta. Työtapana systemaattinen katsaus tuo esiin myös tutkimuksessa olevat puutteet ja tuo näkyväksi uudet tutkimuskohdat (Salminen 2023).

3.2 Tiedonhakuprosessin kuvaus

Tiedonhakuprosessi suoritettiin systemaattisen kirjallisuuskatsauksen metodeja soveltaen. Systemaattisuus tarkoittaa, että kirjallisuuskatsauksessa on käytetty tiettyä vaiheittain järjestelmällisesti etenevää menettelytapaa (Vilkkä 2023). Systemaattisella lähestymistavalla vältytään epäjohtonmukaisuuksilta, harhaanjohtumiselta sekä pystytään minimoimaan mahdolliset virheet, jotka heikentäisivät tulosten validiteettia (Vilkkä 2023).

Tässä tutkimuksessa käytetään vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita, jotka ovat perinteinen toimintatapa systemaattisissa kirjallisuuskatsauksissa (Vilkkä 2023), näin pystytään

huomioimaan tutkimuksen laatu. Tutkimuksen alussa huomattiin, että aineistoa on sekä suuri määrä, että vähän. Mikäli rajausta koski polarisaatiota ja hakualueena koko maailma, tuli osumia useita tuhansia. Mikäli haut rajattiin koskemaan Suomessa tehtyä tutkimusta, oli osumat taas kymmenissä. Tämä loi haastetta löytää oikeat hakusanat ja rajaavat tekijät ja näin löytää relevantit tutkimukset. Kokeiluhakujen jälkeen päähakusanaksi muodostui polarisaatio (polarization), ja referenssinä haku tietokannasta Education Source Ultimate. Aiheen laajuuden, tarkkuuden ja ajankohtaisuuden vuoksi tutkimuksessa päädyttiin tekemään hakuja myös suoraan akateemisten lehtien omista arkistoista.

Tutkimuksessa käytettävä aineisto etsittiin ennakkoon määritetyillä hakusanoilla, tietyistä hakujärjestelmistä. Hakusanoja ja hakukriteerejä muokattiin hakujen edetessä, kun huomattiin tulosten todellinen määrä. Aineistohakujen edetessä päädyttiin etsimään aineistoa, joka koskisi Suomea. Tarkat hakusanat ja aineistojen määrät ovat taulukossa 1: Katsausmatriisi.

Hakusana/t: polarization - polarisaatio, school - koulu, education – koulutus

Tietokannat: Education Source Ultimate-tietokanta

Akateemiset lehdet: Teaching and teacher education, European journal of teacher education, Journal of teacher education, Teachers and teaching, Journal of Curriculum Studies, Journal of education for teaching, Teachers College Record (Jyrhämä 2016).

Taulukko 1: Katsausmatriisi

Tietokanta	Hakupäivä	Hakutermit ja rajaukset	Haun tulokset	Tarkastelu abstraktitasolla	Koko tekstinä tarkastelu	Aineistoon valitut
Education Source Ultimate	16.12.2025	1. Hakusana: polarization (3735 kpl) 2. Vain vertaisarvioitua julkaisua (2813 kpl) 3. Vuodesta 2000 (2378 kpl) 4. Pelkät journalit (2357 kpl) 5. AND education or school or learning or teaching or classroom or education system (1165 kpl) 6. Yllä olevat sanat tiivistelmästä (661 kpl) 7. NOT scoring OR covid OR physics OR science OR physics (324 kpl) 8. Kielivalinnat, vain suomi, englantia, saksa, ruotsi (295 kpl) 9. Käsin rajaaminen (47 kpl) (pois muut maat kuin Eurooppa, USA, "länsimaat", USA politiikka/laki, kirjasto, kansalaisopistot, sosiaalityö, musiikki, AI, maatalous ja talousaiheet)	47	47	0	0

Education Source Ultimate (Suomi)	16.12.2025	1. Hakusana: polarization (3731 kpl) 2. Vain vertaisarvioitua julkaisua (2810 kpl) 3. Vuodesta 2000 (2375 kpl) 4. Pelkät journalit (2354 kpl) 5. AND education or school or learning or teaching or classroom or education system (1163 kpl) 6. AND Finland OR Suomi (23 kpl) 7. Käsin rajaaminen (13 kpl) (pois mm. talous, filosofia, pelit)	13	13	9	8
European journal of teacher education (lehti)	22.12.2025	1. Hakusana: polarization (37 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (29 kpl) 3. Käsin rajatut (9 kpl) pois mm. Maaseutu-kaupunki asetelma, hallinto, arviointi, opettajan kehitys muissa kuin ko. asioissa, arviointi, opettajan identiteettikehitys, kirjoittaminen tms. tiettyyn aiheeseen liittyvät,	9	9	2	2
Journal of teacher education (lehti)	22.12.2025	1. Hakusana: polarization (87 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (41 kpl) 3. Käsin rajatut (16 kpl) pois mm. Erityispedagogiikka, joka liittyy vammoihin, sairauksiin, diagnooseihin, yhdysvaltalaiset yhdistykset, tekoäly, kehitys/arviointi, paikallinen yritys/yhteisö, eteläkorea, opettajan koulutus yleisesti, historia	16	16	0	0
Teachers and teaching (lehti)	22.12.2025	1. Hakusana: polarization (36 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (36 kpl) 3. Käsin rajatut (8 kpl) pois mm. kirja-arvostelu, 2.asteen koulutus, opettajien kehitys, kansainväliset opiskelijat (vaihdot), teknologia, itsetunto ja identiteetti (ammatti), palkkaus ja rekrytointi,	8	8	1	0
Teaching and teacher education (lehti)	22.12.2025	1. Hakusana: polarization (57 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (51 kpl) 3. Käsin rajatut (20 kpl) pois mm. thai, Egyptin kirjallisuus, kiina, Lähi-Itä, artikkelit, jotka liittyvät opettajan koulutukseen (vaihto mahdollisuus työssäoloaikana), opettajien kollegiaalisuus, kokeet, some, fysiikka, liikunta, erityisoppilaat (down, adhd), opettajan identiteetti vaihtaessa työtä, hallinnolliset asiat	20	20	2	2
Journal of Curriculum studies (lehti)	5.1.2026	1. Hakusana: polarization (127 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (73 kpl) 3. Vain artikkelit (67 kpl) 4. Polarization sanan esiintyvyys "abstract" (5 kpl) 5. Käsin rajatut (4 kpl) pois Pakistan	4	4	0	0

Journal of education for teaching (lehti)	6.1.2026	1. Hakusana: polarization (58 kpl) 2. Vuodet 2000-2026 (36 kpl) 3. Vain artikkelit (27 kpl) 4. Käsin rajatut (4 kpl) pois opiskelijavaihtoon liittyvät, Etelä-Afrikka, varhaiskasvatus, opettajien ja oppilaiden suhde, korkeampi koulutuspolku, opettajan koulutuksen muutos Canadassa, STEM, digitaalisuus, Uusi-Seelanti ja verkostojen luominen, opettajien sertifikaatit, Hong Kong, Australia, opettajan koulutuspolku, opettajien koulutusten kehittyminen eri maissa, brittiläisyys, epistemologia (opettajien), aikuisten laskutaito,	4	4	0	0
Teachers College Record (lehti)	6.1.2026	1. Hakusana: polarization (300 kpl) 2. Vuodet 2000–2026 (182 kpl) 3. Hakusana esiintyy abstraktissa (17 kpl) 4. Käsin rajatut (4 kpl) pois ammatillinen koulutus, tietyn maan vertailut (Turkki-Saksa), jenkkien oikeusjuttu, COVID, Capitolin valtaus, digitaalisuus, koulujen muodostuminen rotuun perustuen, Yhdysvallat, sisäänpääsykokeet elokuva vertaus, trans/queer oppilaiden oikeudet koulussa (Canada), ympäristöekologia	4	4	0	0
Yhteensä:			125	125	14	12

3.3 Aineiston rajaus

Aineiston haku lähti liikkeelle Education Source Ultimate -tietokannasta. Ensimmäinen tutkimusta varten tehtävä haku tehtiin 16.12.2025. Hakusanalla ”polarization” tuli lähes 4000 tulosta. Hakua rajattiin koskemaan vain vertaisarvioituiden joulalut aikaväliltä 2000–2025. Lisäksi hakusanoihin lisättiin ”AND education OR school OR learning OR teaching OR classroom”. Lisäksi *polarization* tulisi löytyä tiivistelmästä, jolla saatiin rajattua aineistoa tarkemmin. Polarisaatio sanana saattaa esiintyä hyvinkin erilaisten aiheiden ympärillä, joten pois rajattiin mm. Covid, Physics ja Science. Kielivalinnat rajattiin myös koskemaan vain artikkeleita, jotka olivat saatavilla suomeksi, englanniksi, saksaksi tai ruotsiksi. Näin päästiin 295 artikkeliin.

Aineistoa olisi tässä kohtaa voinut rajata myös enemmän, mutta huolena, oli että oleellisia artikkeleita jää huomaamatta, joten tämä lähes 300 kappaleen otos käytiin manuaalisesti vielä läpi. Tässä kohtaa rajautui suoraan otsikon perusteella pois aineisto, joka liittyi selkeästi muihin aiheisiin kuten maatalous, kirjasto, kansalaisopistot, sosiaalityö, talous, AI ja laki.

Tässä vaiheessa tehtiin myös maantieteellinen raja. Ensisijaisesti tarkoitus oli löytää Euroopan maita koskevia artikkeleita. Lisäksi mukaan aineistoon otettiin yhdysvaltalaisia aineistoa, mikäli se voisi toimia referenssinä tai eräänlaisena suunnannäyttäjänä Suomessa tapahtuvalle muutokselle. Artikkelit, jotka koskivat hyvin spesifisti tiettyä Yhdysvaltojen aluetta, yhteiskunnallista osaa, tai aiheita jätettiin ulkopuolella. Euroopan ulkopuoliset maat, sekä myös muut länsimaihin lukeutuvat maat kuten Kanada tai Australia jätettiin myös ulkopuolelle.

Tällä rajauksella saatiin yhteensä 47 artikkelia. Mikään näistä artikkeleista ei koskenut suoraan Suomea, tai ollut tehty Suomessa.

Toinen haku tehtiin rajaamalla aineistoa yllä olevan lisäksi niin, että hakusanoihin lisättiin Finland OR Suomi. Näin haun lopputulokseksi saatiin 23 kappaletta artikkeleita, joista käsin rajaamisen jälkeen saatiin 13 artikkelia. Haun tulosten läpikäymisen jälkeen aineistoon valikoitui näistä kahdeksan kappaletta.

Education Source Ultimate – tietokannasta tehnyt haut toimivat eräänlaisena referensseinä tuleville hauille, jotta nähtiin millaista aineistoa, on aiheen ympärillä saatavilla. Seuraavat haut tehtiin suoraan akateemisten lehtien omien arkistojen kautta.

Lehtiä valikoitui hakuun yhteensä seitsemän: Teaching and teacher education, European journal of teacher education, Journal of teacher education, Teachers and teaching, Journal of Curriculum Studies, Journal of education for teaching, Teachers College Record (Jyrhämä ym. 2016). Näistä lehdistä löytyi aiheeseen liittyvä artikkeleita hakujen rajaamisen jälkeen yhteensä 65 kappaletta, joista tutkimusaineistoon päätyi neljä kappaletta.

Koska aineistomäärä yksittäisissä lehdissä oli pienempi riitti suppeampi hakurajaus. Hakusana oli sama polarisaatio ”polarization”, aikaväli 2000–2025, vertaisarvioitu artikkeli sekä sanan esiintyvyys tiivistelmässä.

Suoraan lehdistä tehtävien rajausten jälkeen löytyi yhteensä 12 artikkelia, jotka liittyivät polarisaatioon koulumaailmassa ja nimenomaan Suomen kontekstissa. Artikkelien tarkat tiedot löytyvät taulukosta 2: Tutkimusaineisto. Näiden löytöjen jälkeen päädyttiin ratkaisuun, jossa analysoidaan näiden kahdentoista artikkelin sisältöä ja jätettiin muiden maiden aineisto ulkopuolelle. Vaikka tutkimusta löytyi muualta Euroopasta ja myös polarisaation näkökulmasta, niiden mukaan ottaminen olisi vaatinut myös kyseisten yhteiskuntien, koulu- ja poliittisten järjestelmien tuntemusta ja läpikäyntiä, jotta tutkimus olisi voitu asettaa oikeaan

kontekstiin. Tämä olisi laajentanut kandia liikaan. Nyt tämä vertailu esimerkiksi Euroopan maiden kesken jää tuleviksi tutkimusaiheiksi.

Taulukko 2: Tutkimusaineisto

Nr	Tekijät	Vuosi	Tutkimus	Aihe	Tutkimusmenetelmä
1	Fladmoe, Audun	2012	The Nature of Public Opinion on Education in Norway, Sweden and Finland – Measuring the Degree of Political Polarization at the Mass Level.	Onko olemassa yleinen mielipide koulutuksessa Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa.	teoreettinen
2	Huttunen, Henri	2025	Education for deliberative democracy through the long-term view	Kasvatus deliberatiiviseen demokratiaan pitkällä aikavälillä.	teoreettinen
3	Lanas, Maija	2014	Failing intercultural education? ‘Thoughtfulness’ in intercultural education for student teachers	Opettajakoulutuksen kulttuurienvälisen kasvatuksen uudelleenarviointi.	teoreettinen
4	Leiviskä, Anniina	2024	Political polarization, legitimacy and democratic education.	Ideologisen ja affektiivisen polarisaation vaikutus koulutukseen, sekä miten niihin voi puuttua koulutuksen kontekstissa.	teoreettinen
5	Leiviskä, Anniina; Zamotkin, Ivan; Kasa, Tuija	2024	Democratic education in transition: introduction to special issue.	Koulutuksen rooli demokraattisessa politiikassa "demokratiakriisin aikana".	teoreettinen
6	Leiviskä, Anniina; Pyy, Iida	2021	The unproductiveness of political conflict in education: A Nussbaumian alternative to agonistic citizenship education.	Kansaliskasvatus osana identiteetin rakentamista ilman poliittisia konflikteja.	teoreettinen

7	Posti-Ahokas, Hanna; Janhonen-Abbruch, Hille	2024	Towards equity literacy: exploratory enquiry with Finnish student teachers	Opettajankoulutuksen kaksoishaaste: opettajien kouluttaminen kaikkien oppilaiden oppimisen tukemiseen ja samalla tulevien opettajien kannustamisen tunnistamaan ja haastamaan yhteiskunnallisia järjestelmiä, jotka tuottavat eriarvoisuutta.	empiirinen
8	Rissanen, Inkeri; Kuusisto, Elina; Kuusisto, Arniika	2016	Developing teachers' intercultural sensitivity: Case study on a pilot course in Finnish teacher education	Kulttuurinen tuntemus uskonnon ja uskonnonopettajan näkökulmasta.	empiirinen
9	Ryynänen, Sanna	2024	Towards public social pedagogy: Participatory theatrical events as pedagogical encounters.	Osallistava teatteri pedagogisena mahdollisuutena sosiaalisissa ja poliittisissa kysymyksissä.	empiirinen
10	Salo, Anne-Elina; Kajamies, Anu	2024	Teacher candidates' preparedness to address diverse situations that can threaten pupils' well-being	Ekosysteeminen ajattelu opettajaopiskelijoiden valmiuksissa.	teoreettinen
11	Świerkocki, Marcel	2024	The Link Between Economic Inequalities and Quality of Education: Evidence from Poland and Finland.	Taloudellisen eriarvoisuuden vaikuttaminen koulutuksen laatuun.	teoreettinen
12	Zamotkin, Ivan; Leiviskä, Anniina	2025	Is there a place for friendship in education? Thinking with Arendt on friendship, politics, and education.	Politiikan ja koulutuksen suhde ystävyysnäkökulmasta.	teoreettinen

3.4 Aineiston analyysimenetelmä

Narratiivisissa kirjallisuuskatsauksissa vastataan tutkimuskysymyksiin kuvailevasti ja kartoittaen aihetta, systemaattisissa kuvauksissa taas löydettyä tietoa yhdistetään ja selitetään tavoitteena saada tulokseksi synteesi (Vilkkä 2023). Löydettyä tutkimusaineistoa analysoidaan kuvaillen, kartoittaen, keräten ja yhdistäen, jotta saadaan mahdollisimman kattava lopputulos.

Aineistosta käytiin läpi teoreettisten ja empiiristen tutkimusten määrä: yhdeksän teoreettista ja kolme empiiristä tutkimusta (kts. taulukko 2).

Aineistoa lähdettiin käymään läpi tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä.

TK1: Millaista tutkimusta on tehty polarisaatiosta koulumaailmassa? (12)

Kaikki 12 artikkelia vastaavat omasta näkökulmastaan tähän tutkimuskysymykseen. Toisen suoremmin ja laajemmin, toiset sivuten, ja yksi toimien enemmänkin tausta syiden esiintuojana.

TK 2: Millaisia polarisaation muotoja koulumaailmasta on tunnistettu? (10)

Kaksi artikkelia perehtyi nimenomaan tähän aiheeseen ja kahdeksassa artikkelissa asiaa käsiteltiin.

TK3: Miten polarisaatiota hyödynnetään, jos hyödynnetään, opetustilanteissa? (5)

Viidestä artikkelista löytyi selkeistä toimintatapoja, ja toimia, joita voisi hyödyntää koulumaailmassa. Tulkintatavan mukaan näiden viiden lisäksi myös muista artikkeleista löytyi hyödynnettäviä näkökulmia.

Polarisaation muodot: yhdeksässä artikkelissa puhuttiin ideologisesta polarisaatiosta, neljässä affektiivisesta polarisaatiosta. Episteemistä ja moraalista polarisaatiota ei käsitelty lainkaan.

Näiden analyysien jälkeen aineistosta nousi selkeästi esiin kuusi eri teemaa, joiden alle polarisaatiokeskustelun koulumaailmassa voisi jaotella. Tulokset on käsitelty näiden kuuden teeman mukaisesti seuraavassa tulokset kappaleessa.

4 Tulokset

Polarisaatiota on tutkittu maailmalla laajasti. Hakusanalla ”polarization” tuli lähes 4000 kohdetta Education Source Ultimate -tietokannasta. Hakusanalla polarisaatio yhdistettynä koulutus, opetus tai koulu löytyi yli tuhat artikkelia vain yhdestä tietokannasta katsottuna. Lopullisten rajausten jälkeen aineistoon valikoitui 12 artikkelia, jotka olivat sidoksissa polarisaatioon ja koulumaailmaan Suomen kontekstissa.

Artikkelin aiheet eivät välttämättä olleet suoraan käsitelleet polarisaatiota koulumaailmassa, vaan niissä saattoi olla muu aihe kuten ystävyys (Leiviskä & Zamotkin 2025), joka kuitenkin linkitettiin polarisaatioon ja miten siihen pystytään vaikuttamaan kouluympäristössä vahvistamalla ystävyyssuhteita. Osa tutkimuksista keskittyi tiettyyn aihealueeseen kuten yhteisöteatteri (Ryynänen, 2024) tai kotitalousopettajaoppilaat (Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah, 2024).

Näiden lisäksi aineistoon löytyi muutama tutkimus, jotka sivusivat aihetta, mutta joissa ei ollut suoraan vastauksia tutkimuskysymyksiin vaan aihetta käsiteltiin epäsuorasti jonkun muun teeman kautta. Esimerkiksi Salo ja Kajamies tutkimus vuodelta 2024 jossa he tutkivat ekosysteemistä lähestymistapaa koululaisten hyvinvointiin ja Świerkocki (2024) joka tutki taloudellisen eriarvoisuuden vaikutusta koulutukseen.

Tutkimuskohteiden näkökulmien moninaisuudesta huolimatta, tai ehkä juuri sen ansiosta, tutkimuksessa saadaan suhteellisen laaja kuva mitä polarisaatio koulumaailmassa voi olla, miten sitä saattaa esiintyä ja erityisesti, miten siihen voidaan puuttua ja oppilaita kasvattaa toimimaan polarisaation vähentämiseksi.

4.1 Tutkimus polarisaatiosta koulumaailmassa

Tutkimusaineistoa läpikäydessä jokaiseen kolmeen tutkimuskysymykseen löytyi vastauksia. Tutkimusta, joka liittyy polarisaatioon, on tehty Suomessa jonkun verran. Sellaista, joka liittyisi suoraan polarisaatioon ja käytännön koulumaailmaan ei kovin paljon. Tutkimusta on tehty yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta, jolloin poliittinen polarisaatio on keskiössä, tai filosofisesta näkökulmasta. Myös opettajankoulutus on ollut tutkimuksen kohteena sekä se, miten opettajaopiskelijoiden identiteetti vaikuttaa osaamiseen polarisaation käsittelyssä.

Tutkimusaineistosta erottui selkeästi kuusi eri teemaa. Nämä teemat vastaavat samalla ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: millaista tutkimusta on tehty polarisaatiosta koulumaailmassa.

Tutkimusaineistosta tunnistetut teemat:

1. Kansalaiskasvatus; demokratiakasvatus ja filosofiset lähestymistavat kasvatukseen (5 artikkelia)
2. Toimintatapoja; rakenteellisia, opettajankoulutukseen liittyviä ja luokkahuoneessa tapahtuvia (6 artikkelia)
3. Opettajakoulutus; yleisesti tai tietyn aineen kuten uskonnon tai kotitalouden näkökulmasta (4 artikkelia)
4. Polarisaation muotoja (2 artikkelia)
5. Identiteetti; opettajan tai oppilaan (4 artikkelia)
6. Yhteiskunnallinen näkökulma; koulutuspolitiikka, talous, koulutuksen ja politiikan suhde (5 artikkelia)

Monet aiheet näkyivät useammassakin artikkelissa ja niitä sivuttiin, mutta tähän jaotteluun on laskettu vain pääteemat. Seuraavissa kappaleissa (4.2 ja 4.3) tarkastellaan näitä teemoja jaoteltuna kahden muun tutkimuskysymyksen alle. Osa jaottelusta oli selkeää, kuten teema toimintatavat, joka menee tutkimuskysymyksen kolme, ”Miten polarisaatiota hyödynnetään, jos hyödynnetään, opetustilanteissa” alle. Osa teemoista sopisi kumpaankin ja rajanveto ei ole niin selkeää. Nyt teemat on jaettu sen kysymyksen alle, johon tarkastelun alla oleva artikkeli vastaa laajemmin (kts. alla oleva taulukko).

Taulukko 3: Tutkimusaineistosta löytyneet teemat ja aineisto.

TEEMAT (artikkelien määrä)	ART. NR	AIHEET
1. Kansalaiskasvatus (5)	6	Poliittinen konflikti ja polarisaatio määrittelevät poliittisen kulttuurin useissa yhteiskunnissa. Kansalaiskasvatuksen ei tulisi pohjautua konflikteihin.
	12	Ystävyyden käsite uutena panoksena koulutuksen ja politiikan välisen suhteen ymmärtämiseen.
	3	Kulttuurienvälisen koulutuksen ja moninaisuuskoulutuksen vähyys opettajien ja opettajaksi valmistuvien näkökulmasta, erityisesti käytännön soveltamisen puute.
	2	Negatiivinen poliittinen polarisaatio aiheuttaa merkittäviä riskejä, joita voidaan vähentää lisäämällä koulutusta deliberatiiviseen demokratiaan.
	5	Kritiikkiä deliberatiiviseen demokratiaan sen epärealistiseen suhtautumiseen todellisuuteen poliittisesti ja koulutuksellisesti. Miten demokraattisen kasvatuksen rooli tulisi ymmärtää nykyisessä maailman tilanteessa.
2. Toimintatapoja (6)	2	Oppilaiden koulutuksen tulisi sisältää: kriittinen ajattelu, kontekstin tiedostaminen, toisten mielipiteiden ymmärtäminen ja arvostaminen, osallistuminen keskusteluihin.
	4	2 tapaa puuttua polarisaatioon: 1) ideologinen polarisaatio: demokraattisten perusteiden puuttumisen seuraukset yhteiskunnassa. 2) affektiivinen polarisaatio: poliittisen toiminnan muotojen tunnistaminen, joiden avulla poliittiset tunteet voi kohdentaa demokraattisella tavalla.
	9	Osallistavan teatterin käyttö vaikeiden aiheiden käsittelyssä. Pedagogisesti varteenotettava tapa työstää sosiaalisia ja poliittisia kysymyksiä jos tiloja, mahdollisuuksia ja aikaa harjoittelulle on tarjolla.
	6	Kansalaiskasvatuksen tulisi näyttää politiikka kollektiivisena pyrkimyksenä kohti yhteisiä tavoitteita. Työkaluina rakentava keskustelu, eikä kärjistetty asenne kuten "me ja muut".
	12	Rakentava, toisia arvostavan keskustelun harjoittelu luokassa valmistaa oppilaita poliittiseen toimijuuteen, aktiivisiksi kansalaisiksi. Oppilaiden keskinäisten suhteiden tulisi perustua ystävyydelle, jolloin voidaan keskustella vaikeistakin, polarisoituneista aiheista ja edistää näin moniarvoisuutta ja huolenpitoa yhteisestä maailmasta.
	10	Ekosysteeminen lähestymistapa lastenoikeuksien tukemiseen ja opettajaopiskelijoiden hyvinvoinnin tukemiseen.
3. Opettajakoulutus (4)	3	Opettajankoulutuksessa monimuotoisuuskysymykset ovat usein erillään muista opetussisällöistä. Opettajan/opettajaopiskelijan oman <i>itsen</i> , tunteiden ja identiteetin käsittely jää sivuun. Kulttuurien välinen kasvatus jää pintapuoliseksi ja puutteelliseksi käytännön osalta.

	7	Opettajakoulutuksen kaksoishaaste: opettajien kouluttaminen kaikkien oppilaiden oppimisen tukemiseen ja tulevien opettajien kannustamiseen tunnistamaan ja haastamaan yhteiskunnallisia järjestelmiä, jotka tuottavat eriarvoisuutta. Rakenteellinen monimuotoisuusosaaminen on opettajan oman aseman ymmärtäminen, opettajan taito tunnistaa omat lähtökohdat, tausta, asenteet ja kyky ymmärtää omaa kulttuuria sekä omaa subjektiivisuutta näitä kohtaan. Rakenteiden muuttaminen vaatii sekä opettajien, että oppilaiden rajoittuneen toimijuuden tunnistamista.
	8	Opettajankoulutuksessa tulisi panostaa kulttuurien tuntemukseen uskonnon näkökulmasta. Opettajien on tunnistettava oppilaiden uskonnollisia identiteettejä sekä olemaan tietoisia oman ajattelunsa ideologisista, kulttuurisista ja uskonnollisista lähtökohdista.
	10	Emotionaalinen ja vuorovaikutteinen osaaminen opettajankoulutuksen ytimessä.
4. Polarisaation muodot (2)	4	Miten ideologiseen ja affektiiviseen polarisaatioon voidaan koulumaailmassa puuttua.
	12	Poliittinen polarisaatio ja polarisaation affektiiviset muodot. Vihamieliset jakolinjat sekä kannustaminen ystävyteen, näiden tunteiden käsittelyssä.
5. Identiteetti ja itsetuntemus (4)	6	Lasten ja nuorten identiteetin muodostumisen ohjaus ilman vastakkainasettelua.
	12	Yhteisten ideologioiden merkitys poliittisesti polarisoituneessa yhteiskunnassa ryhmäidentiteettien muodostumisessa.
	7	Opettajaopiskelijoidan omien, ja oppilaiden, etuoikeuksien tunnistaminen ja niiden vaikutus identiteetin muodostumiseen. Huomio enemmän rakenteellisessa eriarvoisuudessa, jotta yhdenvertaisuuslukutaito kehittyy.
	8	Opettajan tietoisuus henkilökohtaisista uskonnollisista ja kulttuurisista juurista ja identiteeteistä, myös sekulaareista maailmankatsomuksista. Oppilaiden ideologioiden tunnistaminen ja ymmärtäminen miten en muokkaavat identiteettiä.
6. Yhteiskunnallinen näkökulma (5)	5	Koulutuksen merkitys voimistuu autoritarismin, populismin ja demokraattisten normien kyseenalaistamisen lisääntyessä.
	1	Julkinen mielipide koulutuksesta Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa, onko sille ominaista poliittinen konsensus vai konflikti. Norjassa ja Ruotsissa sosiaalidemokraattisten puolueiden kannattajat suhtautuvat myönteisemmin koulutusjärjestelmään. Tyytymättömyys koulutusjärjestelmään, ja yleisesti julkisiin instituutioihin, johtui populististen puolueiden näkemyksistä.
	11	Korrelaatio taloudellisen eriarvoisuuden ja koulutuksen laadun välillä. Sosioekonominen eriarvoisuus oppilaiden ja oppilaitosten välillä vaikuttaa koulutuksen laatuun. Monet valtion koulutusjärjestelmät ylläpitävä eriarvoisuuden lisääntymistä meritokratian sijaan.

	12	Yhteisöjä tulisi muodostaa ”ystävyydellä tasa-arvoistamalla”. Koulutuksen tulisi vaikuttaa oppilaisiin niin, että heillä on halu vaikuttaa ja toimia aktiivisina kansalaisina.
	10	Koulut ovat osa yhteiskunnallista ekosysteemiä. Niille tulisi taata riittävät resurssit, jotta mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu, ja opettajilla on mahdollisuus jakaa resursseja niitä tarvitseville lapsille ja perheille. Koulut ovat osa kestäväää yhteiskuntaa.

4.2 Polarisaation muotoja koulumaailmassa

Yksi kuudesta esiin nousseesta teemasta käsitteli polarisaation eri muotoja (teema 4).

Tutkimusaineiston artikkeleissa kahdessa käsiteltiin polarisaation neljästä muodosta kahta: poliittinen polarisaatio ja affektiivinen polarisaatio. Yleisesti poliittista polarisaatiota käsiteltiin muissakin artikkeleissa, mutta eksplisiittisesti polarisaatioita ja niiden eri muotoja käsiteltiin näissä kahdessa.

Leiviskä käsitteli tutkimuksessaan (2024) sekä ideologista, että affektiivista polarisaatiota, sekä miten niihin voidaan koulumaailmassa puuttua. Poliitiikan tutkijat näkevät affektiivisen polarisaation heikentävän suvaitsevaisuuteen ja vastavuoroisuuteen liittyviä kansalaishyveitä, kuten kykyä kunnioittaa niitä, jotka ovat erilaisia tai omaavat erilaiset mielipiteet, sekä kykyä käydä rakentavaa keskustelua ymmärtääksemme toisten näkökulmia (Leiviskä 2024).

Affektiivinen polarisaatio saa ihmiset muodostamaan vahvoja ryhmittymiä ja lukkiutumaan ryhmän mielipiteisiin ja asenteisiin, vaikka ne olisivatkin suvaitsemattomia tai epädemokraattisia (Leiviskä 2024). Samalla affektiivinen polarisaatio heikentää kansalaisten kykyä muodostaa rationaalisia, perusteltuja mielipiteitä, joita tarvitaan yhteisten ratkaisujen ja kompromissien saavuttamiseksi yli poliittisten rajojen (Leiviskä 2024). Tässä piilee yksi koulutuksen ydintehtävistä: kyky muodostaa hyvin perusteltuja, rationaalisia mielipiteitä, jotka pohjautuvat tutkittuun tietoon.

Myöhemmin Leiviskä jatkaa Zamotkinin (2025) kanssa polarisaation aiheesta ystävyyden näkökulmasta. Tässä artikkelissa nostetaan esiin poliittinen polarisaatio ja miten ruokkimalla ystävyyttä pystytään toimimaan polarisoituneessa ympäristössä. Poliitiikan alan tutkimukset ovat osoittaneet, että erityisesti polarisaation affektiiviset muodot johtavat vihamielisiin jakolinjoihin eri ryhmien välille (Leiviskä & Zamotkin 2025).

Moraalinen ja episteeminen polarisaatio eivät nouse esiin näissä tutkimusartikkeleissa. Saattaa olla, että moraalinen polarisaatio mielletään osaksi ideologista ja affektiivista polarisaatiota, eikä sitä näin käsitellä erikseen.

4.3 Polarisaation käsittely

Kymmenestä artikkelista löytyi vastauksia kolmanteen tutkimuskysymykseen, joko suoraan tai epäsuorasti. Tähän kysymykseen sisältyy myös yleinen ajatus siitä, miten polarisaation kanssa tulisi toimia, niin luokkahuoneessa, koulussa, kuin yhteiskunnassa yleisesti.

4.3.1 Demokratia- ja kansalaiskasvatus

Viidessä artikkelissa käsiteltiin kansalaiskasvatusta, demokratiakasvatusta tai otettiin filosofisempi näkökulma polarisaatioon demokratia- ja kansalaiskasvatuksen näkökulmasta (teema 1).

Poliittinen konflikti ja polarisaatio ovat tulleet monissa yhteiskunnissa poliittisen kulttuurin määritteleviksi piirteiksi (Leiviskä & Pyy, 2021). Vaikka useat kasvatustieteilijät (mm. Chantal Mouffe) väittävät, että poliittiselle konfliktille ja siihen liittyville poliittisille tunteille tulisi antaa tilaa kansalaiskasvatuksessa Leiviskän ja Pyy'n artikkelissa (2021) kyseenalaistetaan kyseinen näkemys. Kansalaiskasvatus, joka pohjautuu konflikteihin perustuvaan identiteetin muodostamiseen, luo enemmän vastakkainasettelua kuin purkaa sitä (Leiviskä & Pyy, 2021). Tällä on enemmän huonoja seurauksia demokraattiselle kulttuurille myös yhteiskunnassa laajemmin. (Leiviskä & Pyy, 2021)

Politiikka ja koulutus ovat nivoutuneet toisiinsa monella tavalla, osin piilevästi ja osin selkeästi esillä olevina yhteyksinä. Leiviskä & Zamotkin, tarkastelevat artikkelissaan (2025), tätä suhdetta ystävyyden näkökulmasta. Artikkelissa osoitetaan, että ystävyyden käsitteellä on sekä suoraa koulutuksellista että epäsuoraa poliittista merkitystä (Leiviskä, Zamotkin 2025). Tulkinta ystävyydestä tarjoaa sekä uuden panoksen koulutuksen ja politiikan välisen suhteen ymmärtämiseen Arendtin tutkimuksen kontekstissa, että uudenlaisen tavan ajatella ystävyyden koulutuksellista merkitystä nykyajan demokraattisen politiikan, erityisesti vallitsevan poliittisen polarisaation, kontekstissa (Leiviskä, Zamotkin 2025).

Lanas toteaa artikkelissaan (2014), että opettajankoulutuksen kulttuurien välisessä kasvatuksessa on kaksi puutetta: kulttuurien välisen kasvatuksen konteksti jää puuttumaan, ja itse opettajakouluttajan ja opettajaoppilaan huomioiminen identiteetin ja itsetuntemuksen

näkökulmasta (Lanas 2014). Vaikka kulttuurienvälisestä koulutuksesta on olemassa paljon tutkimuskirjallisuutta, erityisesti opettajaksi valmistuvien ja jo työskentelevien opettajien näkökulmasta ja erilaisia tavoitteita ja malleja yksilö- ja koulutasolla, jää käytännön soveltaminen vajavaiseksi (Lanas 2014). Monikulttuurisuuteen ja moninaisuus saattaa jäädä pintapuoliseksi sen sijaan, että asioita tutkittaisiin syvemmin (Lanas 2014).

Huttunen (2025) argumentoi artikkelissaan, että kasvatus deliberatiiviseen demokratiaan vahvistuu pitkällä aikavälillä. Tulevaisuudessa negatiivinen poliittinen polarisaatio aiheuttaa merkittäviä riskejä, ja lisäämällä koulutusta deliberatiiviseen demokratiaan taas vähentää niitä (Huttunen, 2025). Lisäksi koulutus deliberatiiviseen demokratiaan pitää kognitiivisen tilan avoimena ja joustavana päätöksille, joita tehdään yhä muuttuvassa maailmassa (Huttunen, 2025). Deliberatiivisessa demokratiassa ei lukkiuduta tiettyihin arvoihin, vaan pyritään laajaan keskusteluun. Pitkäjänteisen liberaalisen demokratian voi nähdä tärkeänä eettisenä työkaluna nykyhetkessä sekä tulevaisuudessa (Huttunen, 2025). Voidaan todeta, että koulutus deliberatiiviseen demokratiaan on tulevaisuudessa oleellista, mutta vielä ei ole olemassa tähän kehitettyä koulutusohjelmaa (Huttunen, 2025).

Koulutusta deliberatiiviseen demokratiaan, sekä yleisesti koulutuksen mahdollisuutta edistää demokraattisten kansalaisten kasvattamista, on myös kritisoitu, sillä sen ei nähdä vastaavan todellisuutta poliittisesti tai koulutuksellisesti (Leiviskä, Zamotkin, Kasa 2024). Leiviskä kumppaneineen kysyykin miten tämänhetkisessä demokratian murroksen aikana ”demokraattisen kasvatuksen rooli tulisi ymmärtää nykyisessä poliittisessä, kulttuurisessa ja teoreettisessa maisemassa?” (Leiviskä, Zamotkin, Kasa 2024).

4.3.2 Toimintatapoja

Kuudessa artikkelissa käsiteltiin erilaisia toimintatapoja (teema 2), joita voi käyttää liittyen polarisaatioon. Toimintatavat saattoivat liittyä olemassa oleviin rakenteisiin, opettajankoulutukseen, konkreettisia toimintamalleja, sekä luokkahuoneessa tehtäviin harjoituksiin.

Paras tapa oppia demokratiakasvatuksessa käytettäviä työkaluja, kuten kriittinen ajattelu, kontekstin tiedostaminen, toisten mielipiteiden ymmärtäminen ja arvostaminen on oppilaiden oma osallistuminen keskusteluihin sen sijaan, että he lukisivat toimintatavoista kirjoista (Huttunen 2025). Oppilaat oppivat keskustelemalla eri näkökulmista, muotoilemaan argumentit useammasta näkökulmasta, oppivat arvostamaan vastakkaisia mielipiteitä,

toimimaan aktiivisina kuuntelijoina sekä löytämään konsensus, tai jos sellaista ei löydy niin hyvä kompromissi (Huttunen 2025). Jokainen aktiviteetti, joka vahvistaa oppilaiden empatiaa, kommunikaatiota, ja kriittistä ajattelua kehittävät korkeatasoista pohdintaa (Huttunen 2025). Kriittinen ajattelu on osa kasvatusta ja koulutusta, johon päästään kasvatusta deliberatiiviseen demokratiaan (Huttunen 2025). Kriittisen ajattelun ja keskustelun lisääminen koulutukseen ei ole helppoa, sillä ihmiset ovat alttiita harhoille, ja harvoin käyttäytyvät kuten demokraattiset teoriat olettavat ihmisten käyttäytyvän, tällöin parempi argumentti voittaa (Huttunen 2025). Vaikka keskustelu arvotetaan korkealle, on oppiminen pelkkien dialogisten opetusmenetelmien avulla epärealistinen ajatus (Huttunen 2025). Opetussuunnitelmat eivät myöskään toteudu arvotyhjössä, vaan monimutkaisissa poliittisissa ja sosiaalisissa ympäristöissä, jotka saattavat vaikuttaa demokraattisen oppimisen ajatukselle (Huttunen 2025).

Leiviskä esittää artikkelissaan (2024) kaksi eri tapaa, jolla polarisaatioon voitaisiin puuttua koulutuksessa. Ensimmäiseksi tulisi kiinnittää huomiota ideologiseen polarisaatioon osoittamalla opiskelijoille keskeisten demokraattisten perusteiden, suvaitsevaisuuden ja vastavuoroisuuden, puuttumisen seuraukset yhteiskunnassa (Leiviskä 2024). Toiseksi tulisi työskennellä affektiivisen polarisaation parissa. Opiskelijat tulisi opettaa tunnistamaan poliittisen toiminnan muodot, joiden kautta ja avulla, oppilaat voivat kohdentaa poliittiset tunteet demokraattisella tavalla (Leiviskä 2024). Demokratiakasvatukseen tulisi keskustella oppilaiden poliittisista tunteista suuremmin (Leiviskä 2024). Ryhmäidentifioitumisesta johtuvien tunteiden sijaan, fokus tulisi siirtää oppilaiden osallistumiseen poliittiseen toimintaan, jotka herättävät tunteita demokraattisten ydinperiaatteiden, kuten oikeudenmukaisuuden, suvaitsevaisuuden ja vastavuoroisuuden, yhteydessä (Leiviskä 2024).

Demokraattisten periaatteiden opettamisen lisäksi koulutuksen tulisi tuoda esiin konkreettiset seurauksia, joita demokratian periaatteiden laiminlyönnistä seuraa yhteiskunnassa (Leiviskä 2024). Konkretiaa voi tuoda esiin esimerkiksi kiinnittämällä huomiota historiallisiin ja nykyhetken perusoikeusloukkauksiin tai näyttämällä esimerkkejä demokraattisista järjestelmistä, jotka ovat vaarassa muuttua autoritaarisiksi (Leiviskä 2024). Todellisten, historiallisten ja ajankohtaisten esimerkkien avulla voidaan osoittaa oppilaille syitä arvostaa demokraattista järjestelmää (Leiviskä 2024).

Ryynänen (2024) käsittelee artikkelissaan osallistavan teatterin käyttöä vaikeiden aiheiden käsittelyssä. Jotta vuoropuhelutaitoja voidaan ylläpitää, tarvitaan tiloja, mahdollisuuksia ja

aikaa näiden kykyjen harjoittelulle (Ryynänen 2024). Ryynänen esittää, että väliaikaisten tilojen järjestäminen edesauttaa epätodennäköisten kohtaamisten tapahtumista, jolloin nämä ennalta suunnittelemattomat kontaktit toimivat vastavoimana polarisaatiolla (Ryynänen 2024). Osallistava teatteri on pedagogisesti varteenotettava tapa työstää sosiaalisia ja poliittisia, vaikeitakin, kysymyksiä (Ryynänen 2024). Näin saataisiin aikaan uudenlaista kansalaiskasvatuksen muotoja (Ryynänen 2024).

Leiviskä & Pyy (2021) kyseenalaistavat artikkelissaan, että poliittiselle konfliktille ja siihen liittyville poliittisille tunteille tulisi antaa tilaa kansalaiskasvatuksessa. Kansalaiskasvatus, joka pohjautuu konflikteihin perustuvaan identiteetin muodostamiseen, luo enemmän vastakkainasettelua kuin purkaa sitä (Leiviskä & Pyy 2021). Tällä taas on enemmän huonoja seurauksia demokraattiselle kulttuurille myös yhteiskunnassa laajemmin (Leiviskä & Pyy 2021). Ratkaisuksi he tarjoavat sitä, että kansalaiskasvatuksen tulisi muokata tapaa, jolla oppilaat ymmärtävät politiikan luonteen: politiikka kollektiivisena pyrkimyksenä yhteisiä tavoitteita kohti (Leiviskä & Pyy 2021). Tämä saavutetaan rakentavalla keskustelulla, eikä kärjistetyillä suhteilla kuten "me ja muut" asetelmassa tapahtuu (Leiviskä & Pyy 2021).

Koulutuksessa polarisoituneessa ympäristössä tulisi huomioida myös ystävyuden käsite, kuten Leiviskä & Zamotkin (2025) artikkelissaan tuovat esiin. Oppilaat tulisi altistaa politiikan polarisoituneelle todellisuudelle tuomalla erimielisyydet luokkaan ja ohjata oppilaat avoimeen ja sivistyneeseen keskusteluun (Leiviskä & Zamotkin, 2025). Rakentavan ja toisia arvostan keskustelun harjoittelu koulumaailmassa valmistaa oppilaita poliittiseen elämään ja toimiviksi kansalaisiksi (Leiviskä & Zamotkin, 2025). Kun oppilaiden keskinäiset suhteet perustuvat ystävyydelle, edistää se moniarvoisuutta ja huolenpitoa yhteisestä maailmasta sen sijaan, että polarisaation hengessä oppilaat valitsisivat puolensa ja rajaisivat kanssakäymisen vain tietyn ryhmän sisälle (Leiviskä & Zamotkin, 2025). Ystävyys on eräänlaista puolueellisuutta yhteistä maailmaa kohtaan ja avoimuutta muiden suuntaan (Leiviskä & Zamotkin, 2025). Tälle pohjalle pystytään luokkahuoneessa rakentamaan ymmärrystä laajentavia keskusteluja ja siirtymään polarisaatiosta kohti *Amor Munda*, rakkautta maailmaa ja muita kohtaan (Leiviskä & Zamotkin, 2025).

Kajamies ja Salon (2024) artikkelissa pureudutaan ekosysteemiseen ajattelutapaan, jossa johtavana ajatuksena on lasten ja opettajaopiskelijoiden hyvinvoinnin tukeminen. Epävarmuuden keskellä opettajaopiskelijat kokivat olevansa vähiten valmistautuneita uhkiin ja kriiseihin liittyvän ahdistuksen käsittelemiseen (Kajamies, Salo 2024). Hyvinvointiin

yhdistetään myös oppilaiden tarve turvalliseen aikuiseen, jotta vaikeistakin asioista voidaan keskustella koulukontekstissa (Kajamies, Salo 2024). Mikäli tila ei ole turvallinen, on vaikeista aiheista keskustelu hankalaa.

4.3.3 Opettajakoulutus

Opettajakoulutuksen roolia polarisaatiossa käytiin läpi erityisesti kolmessa artikkelissa (teema 3). Kaikissa näissä artikkeleissa käsiteltiin opettajakoulutusta eri näkökulmista ja eri oppiaineiden suunnalta (uskonto ja kotitalous), mutta yleiset tulokset olivat samansuuntaisia.

Lanas (2014) käsittelee artikkelissaan kahta oleellista puutetta opettajakoulutuksen kulttuurien välisessä kasvatuksessa, sekä sitä miten ne tulisi korjata. Ensimmäiseksi tulisi ”analysoida opetusharjoittelijoiden koulutusta kriittisesti kulttuurienvälisen kasvatuksen rakenteellisena, ideologisena kontekstina” toiseksi tulisi uudelleenarvioida opetusharjoittelijan ja opettajakouluttajan pedagogista suhdetta, erityisesti opettajakouluttajan *itsen* näkökulmasta. Laajasta tutkimuskirjallisuudesta huolimatta jää kulttuurien välinen kasvatus pintapuoliseksi ja puutteelliseksi käytännön osalta (Lanas 2014).

Vaikka monimuotoisuuskysymysten merkitys on yleisesti tunnustettu, on opettajakoulutuksessa monimuotoisuuskysymykset usein erillään muista opetussisällöistä (Lanas 2014). Tutkijat ovat selittäneet tätä sillä, että monimuotoisuutta käsitellään usein erillisinä palasina tai ”juhlistavina” ominaisuuksina tai asioina, sen sijaan, että sitä tarkasteltaisiin kriittisesti huomioiden muun muassa neutraaliuden käsite, värisokeus tai teorian ja julkisen mielipiteen välistä ristiriitaa (Lanas 2014). Käytännön opettajakoulutuksessa opettajaa *itseään* ja tunteita käsitellään ohimennen, sivustakatsojana, kuin opettaja seuraisi vain viereltä opiskelijoiden prosessia (Lanas 2014). Opettajankoulutus toimii keskenään ristiriitaisten tekijöiden, kuten erilaisten odotusten, politiikkojen, oppilasmäärien ja julkisen keskustelun välissä (Lanas 2014). Opettajankoulutus on foorumi, jossa tulevien opettajien opettajat ja opettajaopiskelijat kohtaavat lukuisia ihmisiä, jäsentelevät hankalaa tietoa epämukavuusalueella, samalla kuvitellen tulevaisuuden paremman maailman (Lanas 2014).

Posti-Ahokas ja Janhonen-Abuquah (2024) tuovat esiin opettajakoulutuksen kaksoishaasteen opettajien kouluttaminen kaikkien oppilaiden oppimisen tukemiseen ja samalla tulevien opettajien kannustamisen tunnistamaan ja haastamaan yhteiskunnallisia järjestelmiä, jotka tuottavat eriarvoisuutta. He analysoivat suomalaisten opettajaopiskelijoiden käsityksiä

opettajien monimuotoisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä taidoista. Kun monimuotoisuusosaamista tarkastellaan rakenteellisesti, viitataan sillä muun muassa opettajan oman aseman ymmärtämiseen, opettajan taitoon tunnistaa omat lähtökohdat, tausta, asenteet ja kyky ymmärtää omaa kulttuuria sekä omaa subjektiivisuutta näitä kohtaan (Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah 2024). Tietämättömyyden hyväksyminen, ja sen tunnistaminen, liittyy oleellisena osana monimuotoisuuskoulutukseen (Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah 2024). Jotta rakenteita voidaan muuttaa, on oleellista tunnistaa sekä opettajien, että oppilaiden rajoittunut toimijuus (Posti-Ahokas & Janhonen-Abuquah 2024).

Rissanen ym. (2016) toteaa "Oman aseman neutraaliuden kyseenalaistaminen lisää empatiaa muita kohtaan." Opettajankoulutuksessa tulisi panostaa kulttuurien tuntemukseen erityisesti uskonnon näkökulmasta. Opettajien on kyettävä tunnistamaan oppilaidensa uskonnollisia identiteettejä sekä olemaan tietoisia oman ajattelunsa ideologisista, kulttuurisista ja uskonnollisista lähtökohdista (Rissanen ym. 2016). Aiemmassa tutkimuksessa opettajaopiskelijoista, vain uskonnonopetuksen opettajaopiskelijat painottivat tarvetta olla tietoisia henkilökohtaisista uskonnollisista ja kulttuurisista identiteeteistään (Tirri & Ubani 2013). Opettajankoulutuksen tulisi tukea itseään reflektoivaa oppimista ja tunnistaa opettajaopiskelijoiden epätasainen osaaminen asiassa, sillä kaikki opettajat, riippumatta aineesta, välittävät arvoja (Rissanen ym. 2016).

Jos opettajat eivät pysty refleктоimaan oman ajattelunsa ja toimintansa juuria, eivät he pysty ratkaisemaan myöskään oppilaiden välisiä konflikteja, saati käsittelemään vaikeita aiheita luokkahuoneissa (Rissanen ym. 2016). Koulutuksessa olisi tarvetta siirtyä etnosentristisestä näkökulmasta etnorelativismiin (Rissanen ym. 2016). Uskonnollisten identiteettien tunnistaminen sekulaarissa ympäristössä voidaan nähdä itsereflektiona, joka auttaa viemään näkökulmaa kohti etnorelativismia (Rissanen ym. 2016).

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että pelkästään opettamalla monimuotoisuuskykyjä ei pystytä vaikuttamaan opettajaopiskelijoiden asenteisiin (Rissanen ym. 2016). Sen sijaan omien ajattelutapojen kriittinen arviointi ja oman sekulaarin aseman neutraaliuden kyseenalaistaminen lisäsivät opettajaopiskelijoiden ymmärrystä ja empatiaa muita maailmankatsomuksia kohtaan (Rissanen ym. 2016). Näennäinen neutraalius on johtanut siihen, että opetussisältöjä rajoitetaan, vaikka siihen on sekoitettu protestanttisen sekulaarisuuden piirteitä (Rissanen ym. 2016).

Monimuotoisuudesta opettaminen ja oppiminen on yhdistettävä kriittisiin itsetutkiskeluprosesseihin, jotta yksilö voi todella kehittää kulttuurienvälistä ymmärrystään (Rissanen ym. 2016).

Opettajankoulutuksessa tulisi tunnistaa oma identiteetti, kulttuuritausta, olemassa olevat rakenteet ja niiden suhde omaan itseen, myös kriittisesti. Tällöin monimuotoisuus kysymyksiä voidaan tutkia syvemmin kuin pelkästään päälle liimattuina ”juhlapyhinä”.

Opettajankoulutuksen tulisi tarjota teoreettisia, metodologisia ja reflektiivisiä työkaluja opiskelijoiden kulttuurienvälisten kokemusten ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen (Posti-Ahokas & Janhonen-Aburuah 2024). Opettajankoulutuksen tulisi myös käsitellä vaikeaa tietoa ja viedä opiskelijat epämuokavuusalueelle (Posti-Ahokas & Janhonen-Aburuah 2024).

Ekosysteemisessä ajattelutavassa asetetaan emotionaalinen ja vuorovaikutteinen osaaminen opettajankoulutuksen keskiöön (Kajamies, Salo 2024). Kyky reflektiivisyyteen ja mahdollisuus rakentaa kannustavia suhteita oppilaisiin, ja oppilaiden kanssa, jolloin pystytään ottamaan huomioon oppilaiden monimuotoiset tarpeet sensitiivisesti, tulisi olla opettajakoulutuksen keskiössä (Kajamies, Salo 2024).

4.3.4 Identiteetti ja itsetuntemus

Neljässä artikkelissa pohdittiin polarisaatiota erityisesti identiteetin ja itsetuntemuksen näkökulmasta (teema 5). Oppilailla identiteetin muodostumisen näkökulmasta ja opettajilla oman olemassa olevan identiteetin ja itsetuntemuksen kautta. Kaikissa neljässä artikkelissa (Leiviskä ja Pyy 2021, Leiviskä & Zamotkin 2025, Posti-Ahokas & Janhonen-Aburuah 2024, Rissanen ym. 2016,) nousi esiin oman identiteetin merkittävyys ja kyky itsereflektioon. Opettajien tulee olla tietoisia henkilökohtaisista uskonnollisista ja kulttuurisista juurista ja identiteeteistä, myös sekulaareista maailmankatsomuksista (Rissanen ym. 2016).

Lapsilla ja nuorille on oleellista ohjata identiteetin muodostumista niin, ettei se perustu vastakkainasettelulle (mm. Leiviskä ja Pyy 2021). Opettajien on myös pystyttävä tunnistamaan ja arvostamaan oppilaiden maailmankatsomuksellisia ideologioita ja ymmärtämään miten nämä muokkaavat identiteettiä (Rissanen ym. 2016).

Poliittisesti polarisoituneessa yhteiskunnassa sosiaalisiin suhteisiin vaikuttaa yhä enemmän yhteiset ideologiat, ja samalla muodostetaan ryhmän yhteisiä identiteettejä (Leiviskä & Zamotkin 2025).

Posti-Ahokas & Janhonen-Abruquah tutkimuksen mukaan opettajaopiskelijoilla on suhteellisen vahva kulttuurinen itsetuntemus ja reagoitokyky oppijoiden monimuotoisuuden suhteen (2024). Kuitenkin huomiota tulisi kiinnittää enemmän rakenteelliseen eriarvoisuuteen, jotta yhdenvertaisuuslukutaitoa pystytään kehittämään (Posti-Ahokas & Janhonen-Abruquah 2024). Opettajaksi opiskelevien tulisi pystyä tunnistamaan etuoikeudet, niin omat kuin oppilaidenkin, ja evaluoida uudestaan omaa identiteettiä ja sen rakentumista (Posti-Ahokas & Janhonen-Abruquah 2024).

4.3.5 Yhteiskunta

Koulutus ja sen järjestäminen on merkittävä osa yhteiskunnallista järjestelmää. Niitä ei voida tarkastella erillään toisistaan. Yhteiskunnallista näkökulmaa (teema 6) näkyi vahvemmin neljässä artikkelissa.

Demokratian tulevaisuus ja koulutuksen rooli demokraattisissa valtioissa on laajan keskustelun aihe. Kun autoritarismi, populismi ja demokraattisten normien kyseenalaistamisen lisääntyminen, muodostuu koulutuksen roolista yhä tärkeämpi (Leiviskä, Kasa, Zamotkin, 2024). Koulutuksen mahdollisuuksia edistää demokraattisten kansalaisten kasvattamista on kyseenalaistettu ja kritiikkiä on saanut erityisesti perinteiset liberaalit ja liberaalit lähestymistavat, sillä niiden ei katsota vastaavan todellisuutta poliittisesti, eikä koulutuksellisesti (Leiviskä, Kasa, Zamotkin, 2024). Leiviskä ym. kysyvät (2024) miten siis koulutuksen rooli tulisi ymmärtää ja rakentaa demokraattisessa politiikassa "demokratiakriisin aikana"? Ja miten kasvattaa lapsia ja nuoria demokraattisten kasvatusihanteiden mukaan nykyisessä poliittisessä ja kulttuurisessa ilmapiirissä?

Fladmoe (2012) tutki artikkelissaan yleistä mielipidettä koulutuksesta Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Tutkimuskysymyksenä tarkasteltiin, löytyykö "pohjoismaista mallia" yleisestä mielipiteestä koulutuksesta, entä onko sille ominaista poliittinen konsensus vai konflikti (Fladmoe 2012). Artikkelissa analysoitiin kyselytutkimuksia vuosilta 1981–2009. Tulokset osoittivat, että Norjassa ja Ruotsissa sosiaalidemokraattisten puolueiden kannattajat suhtautuvat myönteisemmin koulutusjärjestelmään, vaikka polarisaation aste laski konservatiivien hallituskauden aikana (Fladmoe 2012). Suomessa taas poliittinen polarisaatio oli tuolloin hyvin vähäistä (Fladmoe 2012). Tulokset viittasivat siihen, että tyytymättömyys koulutusjärjestelmään, ja yleisesti julkisiin instituutioihin, selittyi populististen puolueiden tuella (Fladmoe 2012).

Artikkelissaan Świerkocki (2024) osoittaa korrelaation taloudellisen eriarvoisuuden ja koulutuksen laadun välillä. Sosioekonominen eriarvoisuus oppilaiden ja oppilaitosten välillä vaikuttaa koulutuksen laatuun (Świerkocki 2024). Lisäksi monet valtion koulutusjärjestelmät ylläpitävä eriarvoisuuden lisääntymistä sen sijaan, että ne suuntaisivat koulutusta toimimaan meritokratian hengessä (Świerkocki 2024).

Koulut ovat erottamaton osa yhteiskunnallista ekosysteemiä. Niille tulisi taata riittävät resurssit, jotta mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu, ja opettajilla on mahdollisuus jakaa resursseja niitä tarvitseville lapsille ja perheille (Kajamies, Salo 2024). Koulut ovat osaltaan luomassa sosiaalisesti kestävästä yhteiskunnasta ja ekosysteemisellä ajattelutavalla kouluista saadaan rakennettua sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäviä yhteistyöllä, eikä työ jää yksittäiselle opettajalle (Kajamies, Salo 2024).

Poliittinen polarisaatio vaikuttaa ihmissuhteisiin. Ihmissuhteet muodostuvat polarisaation aikana yhteisille ideologioille. Yhteisöjä tulisi muodostaa (poliittisesti) ohjatusti niin, että jäseniä ”tasa-arvoistetaan” ystävyydellä, sillä ystävyyttä pidetään yhtenä tasa-arvon muotona (Leiviskä, Zamotkin 2025). Koulutus on poliittista toimintaa, jonka tavoitteena on valjastaa lapset sellaisilla tiedoilla ja taidoilla, että he pystyvät toimimaan yhteiskunnassa (Schultz & Sandy 2015). Ja nimenomaan ystävyyden avulla oppilaita voidaan kasvattaa dialogisiksi kansalaisiksi (Schultz & Sandy 2015).

Leiviskä ja Zamotkin kokoavat yhteen Sokrateksen, Korskaardin (2018) ja Arendtin näkemyksiä kasvatuksen merkityksestä ja siitä miten nuoret saadaan kuuntelemaan ja puhumaan. Sokrateen mukaan ystävyyssuhteiden edistäminen auttoi myös keskustelutaidon ja mielipiteenilmaisun parantamisessa. Tämän lisäksi kyky sietää vieraita, ja taito toimia muidenkin kuin ystävien kanssa, nähdään oleelliseksi koulutuksessa (Leiviskä & Zamotkin 20205). Tämän johtaen siihen, että koulutuksen tulisi vaikuttaa oppilaisiin niin, että heillä on halu jättää siihen jälkensä (Leiviskä & Zamotkin 20205). Leiviskä ja Zamotkin (2025) väittävät, että heidän tulkintansa ystävyydestä tarjoaa erilaisen näkemyksen koulutuksen ja politiikan välisen suhteen ymmärtämiseen, erityisesti poliittisen polarisaation kontekstissa.

5 Pohdinta

Tutkimusaineistosta löytyi vastaukset kolmeen esitettyyn tutkimuskysymykseen, joista nousi esiin kuusi eri teemaa. Seuraavissa kappaleissa käydään läpi tuloksista esiin nousseet teoreettiset ja käytännölliset johtopäätökset. Käytännöllisissä johtopäätöksissä päästään käsiksi jo konkreettisiin toimiin sekä luokassa, että yhteiskunnan rakenteissa.

5.1 Teoreettiset johtopäätökset

Tutkimusaineistosta löytyvät tulokset mukailevat aiheen aikaisempaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Kasvatus ja demokratia liittyvät kiinteästi toisiinsa, sillä jälkimmäistä voidaan kasvatuksella vahvistaa (Leiviskä ym. 2025). Kasvatustilat ovat ainoita tiloja, joissa on mahdollista saavuttaa teoriassa koko ikäluokka (Leiviskä ym. 2025). Koululaitos on yhtä lailla tila, jossa lapset ja nuoret saavat tietoa, samalla heidän tulisi saada oppia siitä, miten keskustellaan rakentavasti ja toisia kunnioittaen, myös hankalista ja vaikeista aiheista, samalla kuitenkin pysyen demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen raameissa lietsomatta tai vahvistamatta vastakkainasettelua. Ja kasvatuksen ollessa kyseessä tulisi koululaitoksen samaan aikaan tukea oppilaan identiteetin ja itsenäisen ajattelun kasvua.

Demokratiakasvatuksen kanssa ristiriidassa on tutkimustulokset, joissa nuoret eivät koe pystyvänsä vaikuttamaan (Leiviskä ym. 2025). Koulupolun on tarkoitus kasvattaa lapsista osallistuvia kansalaisia, aktiivisia, kantaa ottavia ja toimivia tekijöitä. Vahvistamalla demokratia- ja kansalaisyhteiskunnasta, saadaan luotua oppilaille valmiudet toimia yhä polarisoituvassa yhteiskunnassa, ja mahdollisesti jopa vaikuttamaan polarisaation syihin ja seurauksiin.

Tehtävä ei ole helppo, kun nähdään muun muassa Yhdysvalloista levinneiden ”kulttuurisotien” myös rantautuneen Suomeen. Konservatiiviset toimijat haluavat ”ideologisen sisällön”, rasismi, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aiheet ja muut yhdenvertaisuutta edistävät teemat pois koulumaailmasta (Leiviskä ym. 2025). Miten opettajien tulisi navigoida tässä ideologisesti polarisoituneessa maailmassa ilman että luodaan lisää affektiivista polarisaatiota?

Tutkimusaineistossa tuodaan usein esiin, miten koululaitos on Suomessa sukupolvet yhteen kokoava laitos. Kaikki, riippumatta taustoista käyvät läpi saman peruskoulun. Siinä tulisi

hyödyntää mahdollisuus demokratiakasvatukseen, toisten kunnioittamiseen ja ihmisarvoiseen kohtaamiseen. Jotta koulusta voidaan rakentaa turvallinen tila kaikille *erimielisille* ihmisille, vaatii tämä ihanne tilanteeseen kaikkien osallisuutta, oppilaista, opettajiin ja yhteiskunnan ylimpiin päättäjiin asti (Puustinen & Marjokorpi 2025).

Opettajalle oleellinen työkalu on tieto. Lapset ja nuoret tarvitsevat parhainta saatavilla olevaa tietoa, sillä kaikki erimielisyydet eivät ole mielipidekysymyksiä (Marjokorpi ym. 2025). Erityisesti silloin kun keskustelu saa tunteet kuohumaan ja saa moraalisen polarisaation muotoja on opettajan korostettava faktoja (Marjokorpi ym. 2025). Koulutuksen keskeisimmät tavoitteet ovat luotettavan tiedon opettaminen sekä tiedon kriittinen arviointi (Puustinen & Marjokorpi 2025), nämä samat tavoitteet nousivat rakentavan keskustelutaidon lisäksi esiin useammassakin tutkimusartikkelissa.

Tutkimustuloksissa yksi keskeinen näkökulma oli arvostavan ja kriittisen keskustelutaidon opettaminen. Puhetavalla on polarisaatiokeskustelussa suuri rooli. Keskustelu jossa, yhdessä pohditaan eri asioiden merkitystä jokaisen näkökulmasta, voi purkaa polarisaatiota (Puustinen & Marjokorpi 2025). Sen onnistumisen edellytys on, että keskustelijat kohtaavat toisensa tasa-arvoisesti ja kunnioittaen (Puustinen & Marjokorpi 2025). Tarkoituksena ei ole löytää ”yhtä oikeaa” näkökulmaa vaan ymmärryksen lisääminen, ilman että ollaan samaa mieltä (Puustinen & Marjokorpi 2025). Propagandan keinona käytetään totuuden hämärtämistä, erityisesti jos ei omaa mielipidettä saada läpi, tässä on koulutuksella suuri rooli (Puustinen & Marjokorpi 2025). Koulutuksen keskeisimmät tavoitteet ovat luotettavan tiedon opettaminen sekä tiedon kriittinen arviointi (Puustinen & Marjokorpi 2025). Jos oppilas vielä näiden lisäksi osaa argumentoida perustellusti on koulutuksen osuus polarisaation heikentämisessä onnistunut.

Kuten tutkimustuloksista käy ilmi, vaikeiden aiheiden käsittelyä tulisi käydä läpi jo opettajankoulutuslaitokselta asti, jotta opettajilla olisi luokassaan osaaminen kohdata hankalat tilanteet sekä opettaa oppilailla vaikeiden aiheiden ympärillä käytävän keskustelun periaatteita ja toimintatapoja, lisääntyneestä provosoinnista huolimatta.

Opettajien ja opettajankoulutuksen tulisi huomioida demokratiakasvatuksen intersektionaalisuus, sillä kaikki ihmiset ovat jossain määrin puolueellisia (Knowles 2025).

Tämän vuoksi opettajien ja opettajakouluttajien tulisi avoimesti tiedostaa oman ajattelunsa rajoitukset ja mahdolliset ennakkoluulot, sekä samalla pyrittävä lisäämään omaa ymmärrystään sortavista ja syrjivistä rakenteista. (Knowles 2025). Tutkimustuloksissakin nousi esiin opettajien oman identiteetin ja itsetuntemuksen tärkeys. Kun opettaja tiedostaa kontekstin ja rakenteet, joista hänen ajatusmaailmansa, arvot ja ideologiat nousee, pystyy hän opastamaan oppilaita oman identiteetin muodostumisessa.

5.2 Käytännölliset johtopäätökset

Tutkimusaineiston ja tutkimuskysymyksiin löytyneiden vastausten pohjalta voidaan tämän hetken tilanne polarisaatiosta koulumaailmassa jakaa kahteen osa-alueeseen: polarisaation rakenteisiin ja toimiin haitallisen polarisaation estämiseksi. Polarisaation rakenteisiin voidaan sisältää yhteiskunta, koululaitos, opettajakoulutus sekä opettajan itsensä identiteetti. Toimet taas pitävät sisällään konkreettiset asiat, joita opettajat voivat koululuokassa tehdä oppilaiden kanssa. Myös opettajan itsensä identiteetti voitaisiin laittaa toimiin, sillä se on opettajan oman ammattitaidon parantamista, mutta tässä se on laitettu rakenteisiin sillä se ei suoraan koske oppilaiden kanssa tehtävää konkreettista työtä.

Polarisaation rakenteet koulumaailmassa:

Tutkimusaineistoista voidaan rakenteisiin eritellä kolme eri osaa, joihin vaikuttamalla ja joita työstämällä pystytään vaikuttamaan polarisaation etenemiseen.

1. Opettajien vahva tietoisuus omasta identiteetistä, kulttuuritaustasta, etuoikeuksista ja kontekstuaalisuudesta.
2. Tietoisuus rakenteista yhteiskunnassa. Vahva tuntemus yhteiskunnasta, historiasta, vähemmistöjen asemasta, ja kasvatustieteen rakenteellisesta eriarvoisuudesta.
3. Opettajankoulutus ja sen rooli tuoda esiin yllä olevia asioita ja opettaa opettajaopiskelijoille vaikeiden aiheiden käsittelyä sekä historiallista ja yhteiskunnallista kontekstointia.

Käytännön toimet koulussa ja luokassa:

1. Demokratiakasvatus: oppilaille tulee opettaa miten poliittiset järjestelmät toimivat. Ytimessä on julkinen keskustelu, jossa validit perustelut ovat pääosassa.

Demokratiakasvatus tarjoaa oppilaille työkaluja ja ohjeita, miten niitä käytetään. Opittavina aiheina mm. kriittinen ajattelu, kontekstin tiedostaminen, toisten mielipiteiden ymmärtäminen ja arvostaminen sekä käytäntöjen kriittinen tarkastelu. (Huttunen 2025).

2. Oma osallistuminen: kirjoista lukemisen lisäksi, oppilaiden tulisi osallistua keskusteluun itse. Näin he oppivat keskustelemaan eri näkökulmista, muotoilemaan argumentit useammasta näkökulmasta, oppivat arvostamaan vastakkaisia mielipiteitä, toimimaan aktiivisina kuuntelijoina sekä löytämään konsensus, tai jos sellaista ei löydy niin hyvä kompromissi (Huttunen 2025). Oppilaiden omaan osallistumiseen liittyy myös affektiivisen polarisaation työstäminen. Yhteisten asioiden hoitamiseen tarvitaan kykyä muodostaa perusteltuja, rationaalisia mielipiteitä, sekä kykyä löytää konsensus tai kompromissi (Leiviskä 2024). Affektiivinen polarisaatio heikentää tätä kykyä (Leiviskä 2024). Koulutuksen ydintehtävä on opettaa oppilaille rationaalisten mielipiteiden muodostaminen. Tiedon hankinta, vertailu, mielipiteiden muotoilu ja niiden esittäminen on oleellinen osa kasvatusta. Kun poliittiset tunteet kohdennetaan jäsennellysti ja rationaalisesti demokraattiseen toimintaan, saadaan affektiivinen polarisaatio valjastettua positiivisella tavalla (Leiviskä 2024).
3. Seuraukset: ideologisen polarisaation seuraukset olisi hyvä tuoda oppilaille esiin. Kun oppilaille osoitetaan konkreettisten esimerkkien kautta (sekä historiasta, että ajankohtaisista esimerkeistä), miten keskeisten demokraattisten perusteiden puuttuminen tai heikentäminen tekee yhteiskunnalle, ymmärrys niiden tärkeydestä vahvistuu (Leiviskä 2024). Samalla ymmärrys vahvistaa oppilaiden osaamista ja toimintavalmiuksia aktiivisina yhteiskunnan jäseninä.
4. Oppilaiden identiteetti: kasvatuksen yksi tavoitteista on lasten ja nuorten oman identiteetin löytyminen ja vahvistaminen koulupolun aikana. Ideologinen polarisaatio perustuu vastakkainasettelulle me vastaan muut. Polarisaatio on paikallaan, kun vahvistetaan yhteisöjä ja me henkeä. Vaaralliseksi se muuttuu, kun polarisaatiosta tulee fundamentalistista (Attias 2020). Poliittisille tunteille tulee antaa tilaa kansalaiskasvatuksessa. Mutta identiteetti, joka perustuu konflikteihin, luo lisää vastakkainasettelua (Leiviskä, Pyy 2021). Kasvatuksessa tulisi ohjata oppilaiden identiteetin muodostumista niin, että se perustuu oppilaan omiin arvoihin, ajatuksiin,

eettisiin näkökulmiin ja korostaen rakentavaa, yhteisiin päämääriin perustuvaa identiteettiä.

Näillä toimilla pystytään koulussa mahdollisesti puuttumaan negatiiviseen ja yhä kasvavaan polarisaatioon. Miksi polarisaatioon tulisi ylipäättään puuttua koulussa? Suomalainen eetos yhteisestä peruskoulusta ei enää suojaa rajummalta polarisaatiolta, sillä yhteisen hyvän määrittely on vaikeutunut (Puustinen & Marjokorpi 2025). Samaan aikaan Suomessakin koulujen eriytyminen on voimistunut 2000-luvulta alkaen (Puustinen & Marjokorpi 2025). Ja tämän seurauksena osa oppilaista, joilla ei ole valinnan mahdollisuutta, ajautuu kouluihin, joissa on saman taustan omaavia. Tämän takia kohtaamiset eri tavoilla ajattelevien ihmisten välillä vähenee (Puustinen & Marjokorpi 2025), ja jako ”meihin ja muihin” syvenee.

Polarisaation nelijaosta (kts. kuvio 1: Polarisaation nelijako) ideologinen, affektiivinen, moraalinen ja episteeminen polarisaatio voidaan tutkimusartikkeleista selkeästi tunnistaa ideologista ja affektiivista polarisaatiota. Yksittäisiä polarisaation lajeja on hankala selkeästi rajata pois, sillä ne vaikuttavat ja liittyvät toisiinsa. Moraalinen polarisaatio on vahvasti läsnä ajattelussa ”me ja muut” kun ideologisella tasolla tehdään eroa eri ryhmittymien välillä. Tulevaisuudessa episteeminen polarisaatio tulee todennäköisesti näkymään enemmän sekä yksilötasolla, että opetuksessa suoraan. Tieto, ja sen saatavuus on pirstaloitunutta. Oppilaat ovat mis- ja disinformaation vaikutusten alaisina. Pelkkä lähdekriittisen ajattelun opettaminen ei riitä, vaan koulujärjestelmän pitää huolehtia siitä, että oppilaat tietävät myös mihin tietoa pitäisi verrata, jotta sen oikeallisuus pystytään todentamaan.

Koulutus demokratiaan vähentää negatiivisen polarisaation vaikutuksia, sillä pitkällä aikavälillä poliittinen polarisaatio voi aiheuttaa merkittäviä riskejä (Huttunen 2025). Koulutus deliberatiiviseen demokratiaan pitää kognitiivisen tilan avoimena ja joustavana päätöksille, joita tehdään muuttuvassa maailmassa, eikä tiettyihin arvoihin lukkiuduta (Huttunen 2025), vaan päätöksiä tehdään sen hetkiseen tieteelliseen tietoon perustuen.

Demokratiakasvatuksella ja muilla toimilla, joilla vähennetään polarisaation kuilua, yhteiskunnassa ja koulutuksessa pystytään lisäämään oppilaiden halua ja osaamista toimia aktiivisina kansalaisina, demokraattisesti, rakentaakseen paremman yhteiskunnan.

5.3 Tutkimuksen rajoitukset ja jatkotutkimukset

Aineisto on kerätty mahdollisimman järjestelmällisesti ja huolellisesti, jotta oleelliset tutkimukset olisivat mukana. Narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa riskinä on sen sattumanvaraisuus ja subjektiivinen tiedonhaku (Vilkkä 2023). Tätä on tutkimuksessa pyritty välttämään käyttämällä aineistonhaku metodina systemaattista kirjallisuuskatsausta. Näin myös tutkimuksen toisintaminen on mahdollista.

Tutkimuksen riskinä oli, että siitä jää pois oleellisia tutkimuksia. Tätä on pyritty välttämään tekemällä hakuja eri tietokannoista ja suoraan akateemisten julkaisujen sivuilta. Tutkimuksen edetessä kävi ilmi, että tutkimusta polarisaatiosta on tehty verrattain paljon. On hyvin mahdollista, että jokin oleellinen artikkeli tai tutkimus on jäänyt huomaamatta. Tutkimuksen tekijä on pyrkinyt objektiivisuuteen aineiston valinnassa, mutta täysin subjektiivinen se ei ole sillä valinnat on aina tehty jollain periaatteella (kts. taulukko 1, katsausmatriisi). Aineisto on valikoitunut tähän tutkimukseen, sillä periaatteella kuinka relevantteja ne ovat tutkimuskysymysten kannalta.

Tutkimuksessa olisi voinut hyödyntää enemmänkin systemaattisia metodeja ja tehdä tarkempia taulukoita ja (numeerisia)analyyseja aineiston sisällöistä, teemoista ja eri sanoista ja määritelmistä polarisaation ympärillä.

Taustatutkimuksessa olisi voinut laajemmin hyödyntää olemassa olevaa kirjallisuutta myös käytännön tasolla. Esimerkiksi teokset Erimielisten tila (Puustinen ym. 2025) ja Me ja ne -välineitä vastakkainasettelun aikaan (Attias & Kangasoja 2020) tarjoavat taustatiedon lisäksi myös konkreettisia toimia ja vinkkejä. Näitä olisi voinut sisällyttää tutkimuksen laajemminkin.

Näistä tutkimuksellisista puutteista huolimatta tutkimustuloksen synteesiä voidaan pitää validina ja yleistettävissä olevana.

Aineisto keskittyy pitkälti demokratiakasvatukseen, vaikeiden aiheiden käsittelyyn, sekä opettajien ja opettajaopiskelijoiden itsetuntemukseen ja identiteettiin. Konkreettisia esimerkkejä kasvatukseen polarisaation lieventämiseksi löytyi.

Tutkimuksen aukot löytyivät muun muassa siitä miten rakenteellinen tai työyhteisön sisäinen polarisaatio otetaan koulumaailmassa huomioon. Lisäksi tutkimusta siitä, miten polarisaatio vaikuttaa opettajien yhteistyöhön muun muassa vanhempien kanssa ei ole tutkittu. Tämä voisi olla hyvä aihe jatkaa tutkimusta esimerkiksi opettajille suunnatun tutkimuksen muodossa.

Lisäksi tutkimusta voisi hyvin jatkaa vertailemalla Suomen tilannetta muihin Euroopan maiden kanssa. Mahdollisesti myös maailmanlaajuisesti. Tällöin pitäisi huomioida erilaiset yhteiskunnat ja poliittiset järjestelmät sekä koululaitosten eroavaisuudet. Euroopan tai maailmanlaajuisessa mittakaavassa polarisaatiota voisi tutkia etsien hyviä toimintatapoja niin rakenteellisen polarisaation estämiseen kuin toimiviin työtapoihin yksittäisissä luokissa.

Moraalinen ja episteeminen polarisaatio eivät nouse esiin missään näissä tutkimuksissa. Saattaa olla, että moraalinen polarisaatio mielletään osaksi ideologista ja affektiivista polarisaatiota, eikä sitä näin käsitellä erikseen. Episteeminen polarisaatio saattaisi olla tulevaisuudessa näkyvämpää ja tutkimuskohteena mahdollinen myös tulevaisuudessa.

Se miten koulutukseen suhtaudutaan yhteiskunnassa yleisesti vaikuttaa myös koulujen sisäiseen toimintaan. Vuorovaikutukseen opettajien ja oppilaiden kanssa, henkilökunnan kesken, vanhempien kanssa ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Yhteiskunnallisen ilmapiirin suhde koululaitukseen voisi olla myös yksi tulevaisuuden aihe.

Todennäköistä on, että polarisaatio jatkuu ja ymmärrystä sen toimintamekanismeista ja vaikutuksesta on tärkeää saada myös koulutuksen näkökulmasta, jotta koululaitos voi toimia sen hidastajana ja ymmärryksen lisääjänä.

5.4 Loppusanat

Leiviskä ym. (2024) kysyvät artikkelissaan millainen rooli koulutuksella on demokraattisessa politiikassa ja miten kasvattaa lapsia ja nuoria demokraattisten kasvatustavoitteiden mukaan nykyisessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä? Nämä kysymykset muodostuivat yhdeksi tärkeimmäksi ja ajankohtaisimmaksi aiheeksi löytää vastaus. Tyhjentävää vastausta ei varmasti löydy tästä tutkielmasta, mutta ehkä se onnistui kokoamaan ajatuksia yhteen olemassa olevasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta.

Tätä tutkielmaa kirjoittaessa on totuttu maailmanjärjestys murentunut silmien edessä. Demokratia, kaikista sen puutteista huolimatta, on toistaiseksi toimivin poliittinen järjestelmä. Demokratian olemassaolo ei kuitenkaan ole staattinen tila, joka vain jatkaa olemista. Se vaatii ponnisteluja koko ajan, demokratia ei ole muuttumaton ja ikuinen. Tämän hetken maailmassa sen asema on heikompaa kuin pitkään aikaan, ja voidaan sanoa, että näemme myös demokratian murentumisen reaaliaikaisesti.

Tässä yhteiskunnassa, ja maailmassa, tarvitsemme toimia usealla tasolla, pystyäksemme pysäyttämään polarisaation ja edistämään demokratiakasvatusta. Demokraattisen kasvatuksen rooli tulisi ymmärtää nykyisessä poliittisessä ja kulttuurisessa ympäristössä.

Koulutuksessa niin, opettajakoulutuksessa kuin peruskoulussa lapsille ja nuorille, on tärkeää muodostaa vahva oma identiteetti, joka ei perustu vastakkainasettelulle, vaan jokaisen omaan kulttuuriin, kieleen, eettisiin ja moraalisiin arvoihin. Samalla kunnioittaa ja arvostaa muiden identiteettiä ja näkemyksiä. Koska peruskoulu kokoaa yhteen kokonaiset ikäluokat, tulisi tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta, keskustelutaitoja, argumentointikykyä, kriittisyyttä ja toisten arvostusta opettaa tarpeeksi. Taustalla pitää koko ajan ymmärrys historiasta, yhteiskunnista ja kulttuurista.

Koulutuksen tulisi vaikuttaa oppilaisiin niin, että heillä on halu jättää jälkensä maailmaan (Leiviskä & Zamotkin 20205). Halu jättää jälki maailmaan niin, että lapsilla ja nuorilla olisi koulutuksen kautta saatuja keinoja, kyky ja usko itseensä osallistua yhteiskuntaan aktiivisina kansalaisina. Demokraattisin keinoin, osoittaen rakkautta, *Amor Mundia* koulukavereitaan ja maailmaa kohtaan, niin että siitä tulisi taas piirun verran parempi.

Lähteet

Tutkimusaineisto:

Fladmoe, A. (2012). The nature of public opinion on education in Norway, Sweden and Finland: measuring the degree of political polarization at the mass level. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(5).

Huttunen, H. (2024). Education for deliberative democracy through the long-term view. *Theory and Research in Education*, 23(1), 77-97.

<https://doi.org/10.1177/14778785241264497> (Original work published 2025)

Kasa, T., & Leiviskä, A. (2025). Resisting dehumanization—exploring nonideal human rights education. *Journal of Philosophy of Education*, 59(3–4), 728–745.

<https://doi.org/10.1093/jopedu/qhaf010>

Lanas, M. (2014). Failing intercultural education? “Thoughtfulness” in intercultural education for student teachers. *European Journal of Teacher Education*, 37(2), 171–182.

<https://doi.org/10.1080/02619768.2014.882310>

Leiviskä, A. & Pyy, I. (2021) The unproductiveness of political conflict in education: A Nussbaumian alternative to agonistic citizenship education. *Journal of Philosophy of Education*, 55: 577–588. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12512>

Leiviskä, A., Zamotkin, I. & Kasa, T. (2024) Democratic education in transition: introduction to special issue, *Ethics and Education*, 19:4, 461-466,

DOI: 10.1080/17449642.2024.2426337

Leiviskä, A. (2024). Political polarization, legitimacy and democratic education. *Ethics and Education*, 19(4), 467–484. <https://doi.org/10.1080/17449642.2024.2414628>

Posti-Ahokas, H., & Janhonen-Abuquah, H. (2024). Towards equity literacy: exploratory enquiry with Finnish student teachers. *European Journal of Teacher Education*, 47(1), 5–22. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1952977>

Rissanen, I., Kuusisto, E., & Kuusisto, A. (2016). Developing teachers' intercultural sensitivity: Case study on a pilot course in Finnish teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 59, 446–456. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.07.018>

Ryynänen, S. (2024). Towards public social pedagogy: Participatory theatrical events as pedagogical encounters. *Journal of Social Science Education*, 23(1). <https://doi.org/10.11576/jsse-5843>

Salo, A.-E., & Kajamies, A. (2024). Teacher candidates' preparedness to address diverse situations that can threaten pupils' well-being. *Teaching and Teacher Education*, 140, Article 104470. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2024.104470>

Świerkocki, M. (2024). The Link Between Economic Inequalities and Quality of Education: Evidence from Poland and Finland. *Interchange (Toronto. 1984)*, 55(1), 115–136. <https://doi.org/10.1007/s10780-024-09516-z>

Zamotkin, I., & Leiviskä, A. (2025). Is there a place for friendship in education? Thinking with Arendt on friendship, politics, and education. *Journal of Philosophy of Education*, 59(1), 14–30. <https://doi.org/10.1093/jopedu/qhae033>

Muut lähteet:

Attias, Miriam (2020). Vastakkainasettelut ja konfliktit koulussa. Resilienssiä rakentamassa demokratiakasvatuksen tueksi. Opetushallitus 2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/resilienssia_rakentamassa_demokratiakasvatuksen_tueksi.pdf

Attias, M. & Brandsma, B.,(2020). Polarisaatio ja konfliktit. Attias, M., Kangasoja, J.(toim.). *Me ja ne: välineitä vastakkainasettelujen aikaan.* (2020). 18–46. Into kustannus oy.

Booth, A., Sutton, A., Clowes, M., & Martyn-St James, M. (2021). *Systematic approaches to a successful literature review* (3rd Edition.). SAGE Publications Ltd.

Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., Westwood, S.J. (2019). *The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States*. *Annual Review Political Science*. 22:129-146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>

Jyrhämä, R., Hellström, M., Uusikylä, K., Kansanen, P. (2016). Opettajan didaktiikka. 220–221. PS-kustannus.

Kawecki, D. & Kekkonen, A. (2024). Affektiivinen polarisaatio ja puoluevalinta, teoksessa Kestilä-Kekkonen, E., Rapeli, L. ja Söderlund, P. (toim.) Pääministerivaalit polarisaation aikakaudella, Eduskuntavaalitutkimus 2023, oikeusministeriön julkaisuja:
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-875-4>

Knowles, R. T., & Camicia, S. P. (2025). Controversial for whom? Reconsidering controversial issue discussion and deliberation in education for democracy. *Journal of Curriculum Studies*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/00220272.2025.2563201>

Laine, S., & Dorff, J. (2008). Nuorten käsityksiä poliittisesta vaikuttamisesta ja osallistumisesta – näkökulmia EU:n nuorisopolitiikka ja ydinaseiden vastainen toiminta. Autio, M., Eräranta, K., & Myllyniemi, S. (toim.). *Polarisoituva nuoruus?* (2008). 118–125. Nuorten elinot -vuosikirja 2008. Hakapaino Oy, Helsinki.

Lehtonen, J. & Ylä-Anttila, T. (2024). Navigating pandemic waves: consensus, polarisation and pluralism in the Finnish parliament during COVID-19. *Politics: surveys and debates for students of politics*, pp. 1–19. <https://doi.org/10.1177/02633957241259085>

Leiviskä, A., Pyy, I., Zamotkin, I., Kannisto, T., Kasa, T., (2025). Demokratiakasvatus polarisaation ajassa. Gaudeamus.

Puustinen, M., Marjokorpi, J., Säntti, J. (toim.). (2025). Erimielisten tila - Vaikeiden aiheiden käsittely opetuksessa. Gaudeamus.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus.

Saarinen, A. (2022) Vastakkainasettelujen aika, Poliittinen polarisaatio ja Suomi. Gaudeamus, Helsinki.

Salminen, A. (2023) Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja joihinkin hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto.

Schutz, A., & Sandy, M. G. (2015). Friendship and the Public Stage: Revisiting Hannah Arendt's Resistance to "Political Education." *Educational Theory*, 65(1), 21–38.
<https://doi.org/10.1111/edth.12093>

Suojanen, I., Lehtonen, J., Saarinen, A. (2024). Tunteiden viemää. Affektiivinen polarisaatio ja sen yhteiskunnalliset vaikutukset. *Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja* 263. Helsinki.

Tirri, K. & Ubani, M. (2013) Education of Finnish student teachers for purposeful teaching, *Journal of Education for Teaching*, 39:1, 21-29,
DOI: 10.1080/02607476.2012.733188

Vilkka, Hanna (2023). Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. *Art House*.

Ylä-Anttila, T. (2018). Populist knowledge: 'Post-truth' repertoires of contesting epistemic authorities. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 5(4), 356–388.
<https://doi.org/10.1080/23254823.2017.1414620>